

לימודי היסטוריה בחמ"ד

מחוו פדגוגי

שאלון ההגבר

שאלון 29381

קיץ תשפ"ו

לשימוש פנימי בלבד.

המסמך לא עבר עריכה לשונית.

אל : המחנכות והמחנכים להיסטוריה בחמ"ד, המלמדים את יחידות ההגבר
מאת : דר' יוסי לונדין, מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד

שלום רב!

אני שמח לשלוח אליכם את המחוון הפדגוגי של שאלון 29381 שהתקיים במועד הקיץ תשפ"ו, יוני 2026.

מבנה המחוון הפדגוגי :

- א. הצגת השאלה כפי שהופיעה בבחינת הבגרות
- ב. הצגת התשובות האפשריות, כולל התפלגות חלקי המטלות לפי אחוזים כנהוג בהערכת בחינו תבגרות
- ג. סעיף "שימו לב" והמלצות למורה - פירוט הקשיים שהתגלו בתשובות תלמידים והמלצות כיצד לתרגל חומר ומבנה שאלות עם התלמידים.
- * הקובץ מצויד בסרגל ניווט, בעזרתו ניתן לדפדף בין הנושאים ופרקי הבחינה (היעזרו בפקודה Ctrl F במקלדת)

הלמידה מתוך המחוון ככלי-עבודה צריכה להתייחס למספר מישורים :

- שימוש נכון במילות ההוראה- פיצוח נכון של השאלה
- שליטה בציר הזמן והמקום המופיע בשאלות הבחינה
- התמודדות עם מספר מטלות/חלקים בשאלה והבנת הקשר ביניהם
- הרגלת התלמידים למבנה הבחינה ולאופן הבדיקה
- התמודדות עם שאלות שונות בנושא זהה/דומה
- דיוק בתוכן התשובה בהתאם לתוכן השאלה
- הנחלת מיומנויות מתחום הדעת לתלמידים

תזכורת - פירוש מילות ההוראה המקובלות:

- **ציינו** - על התלמיד לכתוב במילה או במספר מצומצם של מילים על הנושא/המושג עליו נשאל **בלי לפרט**.
- **הציגו** - על התלמיד לפרט את הידוע לו על הנושא/המושג על פי הנלמד בכיתה או על פי הקטע.
- כתיבת פרטי התוכן של פעולה או של אירוע לפי הנדרש. **אין צורך להסביר**.
- לעיתים השימוש בהוראה זו ילווה בציון כמותי של הרכיבים הנדרשים בשאלה. הכימות הוא ציון מספר הרכיבים הנדרשים לתשובה מלאה והוא מבהיר לתלמיד את הנדרש ממנו וכן מנחה את המורה בזמן הערכת התשובה.
- **הסבירו** - על התלמיד לכתוב את הידוע לו על הנושא תוך **ביאור** או פירוש הנושא ותוך ניתוח הפעולה, האירוע והשלכותיו. במקרים רבים יש ב"הסבר" **הבהרת קשר** בין מושגים.
- **השוו** - על התלמיד לבדוק את **הדומה והשונה** בין שני פריטים או יותר על פי קריטריונים (תבחינים) ולהסיק מסקנות מן ההשוואה.
- **נמקו / בססו** - על התלמיד **לבסס** דעה או טענה המוצגות בשאלה על סמך עובדות, ציטוטים, נתונים היסטוריים, דוגמאות, ערכים ועוד.

חשוב להזכיר ש...

- התשובה במחווון מכילה רק את גרעין התשובה, ואין לראות בה תשובה מלאה. התשובה מאזכרת את הכיוונים האפשריים ויתכן מצב שיש תשובות נוספות שלא נכללו במחווון (למשל שאלות נכונות היסטורית אף שלא נמצאות במקראה).
- תשובה מלאה היא תשובה שמרחיבה את הנדרש ברכיבים השונים, מציגה, מסבירה ומקשרת לפריט הנשאל בשאלה, לאירוע או לטקסט בהתאם לנדרש בשאלה.
- התשובות המנוסחות על ידי התלמיד יכולות להיות מנוסחות בדרכים שונות, גם באופן השונה מהנוסח המופיע במחווון. דבר זה אינו פוסל את התשובה, אם היא מכילה את כל המטלות הנדרשות בשאלה ותוכנה נכון מבחינה היסטורית.
- בתשובה שבה נדרשים כמה רכיבים, אם תלמיד ענה רק על חלק מהם הוא יקבל ציון חלקי בהתאם לטיב התשובה.
- חשוב להרגיל את התלמידים לבדוק כמה מטלות יש בשאלה ולסמן אותן על מנת לא לשכוח לענות על כולן.
- שימו לב לפירוט האחוזים ולחלוקה הפנימית של הציון בתוך השאלות השונות, שנכלל בצמוד לכל תשובה, בכדי להוות דוגמה לדרכי הערכה ולהטוות דרך למורים בעת הערכת הבחינות במהלך השנה.
- בשאלות שבהן יש כמה מטלות - יש לשים לב אם התלמיד נדרש לקשר בין המטלות מבחינת תוכן, עליו להציג את המטלות ולהסביר את הקשר ביניהן.
- שאלות בעלות שני חלקים שבהן התשובה לחלק השני נובעת מן התשובה לחלק הראשון הן שאלות משורשרות. חשוב לשים לב, שבמקרה זה אם התשובה בחלק הראשון אינה נכונה, לא ניתן יהיה לקבל את התשובה בחלק השני.
- חשוב להרגיל את התלמידים להבין את ציר הזמן של השאלה. רוב השאלות מתוחמות בזמן ומקום מסויימים ויש לדרוש מהתלמיד להתייחס לזמן והמקום שנדרשו בשאלה, וכן להשתמש במושגים המתאימים להם.
- מחברות הבגרות הנבדקות הן מחברות סרוקות. חשוב מאוד להנחות את התלמידים להקפיד על כתב גדול וברור, רווחים בין שורה לשורה, לכתוב בעט חזק, לשמור על שוליים בצדי העמודים, בראש העמוד ובתחתיתו וכן לכתוב את מספרי שאלות בדיוק כפי שמופיע בשאלון.
- כדאי להנחות את התלמידים כי לא ייתכן מצב שבו יש תשובה זהה לשתי שאלות שונות. זוהי נורת אזהרה לתלמיד שאחת מן התשובות שלו אינה נכונה, ועליו לחזור ולקרוא שוב את השאלה.
- תלמיד שיש לו התאמה של שיעתוק בחינה ומוותר עליה פוגע בעצמו, כיוון שהבוחנים מתקשים לקרוא את כתב היד ויתכן והציון שיקבל על השאלות ייפגע.
- אנו ממליצים להרגיל את התלמידים להשתמש בטיטה לפני כתיבת התשובה, על מנת שהתלמיד יבנה את תשובתו בצורה המקיפה והמסודרת ביותר שבה יבואו לידי ביטוי ידיעותיו. על העמוד (הימני) שמשמש כטיטה יש לכתוב 'טיטה' ולמתוח קו אלכסוני.

דגשים מרכזיים למבחן ההגבר:

- א. במבחן ההגבר נדרשים התלמידים לכתוב "תשובות נושא" – תשובות מפותחות ומורחבות, שבהן עליהם להפגין שליטה בתמונה הכללית, לצד עמידה על פרטים היסטוריים מדויקים.
- ב. התלמידים נדרשים להשקיע מחשבה בבחירה נכונה של השאלות. כדי לכתוב "תשובת נושא" מלאה, יש לבחור מראש את השאלה שבה התלמיד יכול להביא את מלוא ידיעותיו לידי ביטוי. מומלץ להנחות את התלמידים לכתוב ראשי פרקים לפני תחילת הכתיבה המפורטת.
- ג. כאשר תלמידים נדרשים לענות על שאלה לפי קטע מקור ("על פי הקטע"), עליהם להתייחס לפרטים מתוך המקור. כאשר נדרש, בנוסף על כך, ביסוס על ידע ("על פי המאמר .../על פי מה שלמדתם") חובה להוסיף מידע נוסף ושונה ממה שמופיע במקור, ולבסס את התשובה על פרטים מתוך המאמר.
- ד. על התלמידים להכיר את המושג "מאפיינים" ולדעת להציג מאפיינים כאשר אלו נדרשים. לעיתים תלמידים כותבים על אירועים כאשר נדרשים מאפיינים, וחסרה אצלם ההכללה מעבר לאירוע הבודד. חשוב לתרגל בכיתה שאלות מגוונות.
- ה. התלמידים נדרשים לעיתים להביע עמדה ולבסס אותה. בביסוס העמדה עליהם לציין את עמדתם, להציג אותה ולבסס אותה על מידע היסטורי/עולם ערכים שלהם (לפי הנדרש בשאלה).
- ו. בתכנית הלימודים החדשה על התלמידים לאתר מקורות ראשוניים או דעות של היסטוריונים בתוך המקראה. בתשובות לשאלות אלה על התלמידים לציין את שם המקור ואת העמוד בו הוא מופיע.
- ז. בבחינה עם חומר פתוח, חשוב מאוד להדריך את התלמידים ללמוד היטב את החומר ולהיות בקיאים במקראה כדי שלא יצטרכו להשקיע את זמן הבחינה בחיפוש תשובות במקראה.
- ח. חשוב מאוד להדריך את התלמידים כי אין לצטט תשובות מתוך המקראה אם לא נדרשו לכך בשאלה. יש לכתוב את התשובות במילותיהם שלהם.

בהצלחה רבה,

יוסי וצוות ההדרכה

נושא 1 - היהודים בתקופת מסעי הצלב

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 1-2 בפרק הראשון (16 נקודות).

1. היהודים בקהילות הריין במאות ה-11 וה-12

א. במאות ה-11 וה-12 התפתחה באירופה תופעה שכונתה בפי ההיסטוריונים "הרנסנס של המאה ה-12". על פי הנושא "היהודים בקהילות הריין עד המאה ה-11", הסבירו את הקשר בין תופעה זו לתרבות הוויכוחים הפומביים בין יהודים לנוצרים בתקופה זו.

הסבירו כיצד השפיעו ויכוחים אלה על היצירה הרוחנית של חכמי ישראל.

יש היסטוריונים שסבורים כי במאות ה-11 וה-12 התאפיינה מערכת היחסים בין יהודים לנוצרים בשניות (מציאות מורכבת של ניגודים).

הציגו שתי עובדות שמדגימות שניות זו. (12 נק')

- הסבירו את הקשר בין הרנסנס של המאה ה-12 לתרבות הוויכוחים : [30%]
הרנסנס התבטא בחיפוש של תבונה/היגיון במצוות הדת, קריאה ביקורתית של כתבי הקודש, ובכך שרבים ממשיכיו אירופה נחשפו לדעות שונות.
לפיכך נוצר רצון להוכיח מהי הפרשנות הנכונה של פסוקי התנ"ך, ואשר בא לידי ביטוי באמצעות ויכוחים פומביים.
- הסבירו השפעת הוויכוחים על היצירה הרוחנית : [30%]
- ישראל החלו להתרכז בפשט כדי להפריך את טענות הנוצרים שלפיהן פסוקים רבים בתנ"ך מנבאים את הולדתו של ישו.
- הצורך לתת תשובות לשאלות שצצו בוויכוחים השפיע על פרשנות התנ"ך/התלמוד/הפיוטים.
- הציגו שתי עובדות המדגימות שניות זו : [15%+25%]

מצד אחד: היבטים חיוביים	מצד שני: היבטים שליליים
<ul style="list-style-type: none"> - יכולת לטעון כל מה שרצו בוויכוחים - למדנים נוצרים שפנו לחכמים יהודים - יחסים פתוחים יחסית בצרפת - שימוש בשמות לועזיים - העסקת משרתים נוצרים - אייחובת מקומות מגורים 	<ul style="list-style-type: none"> - מטרת הוויכוחים הייתה בסופו של דבר להמיר את דת היהודים - הסוואת טענות נגד הנצרות בפירושים (עקב צנזורה) - כינוי הנצרות בשמות קוד (עשׂו/אדום) - צמצום קהילות גרמניה את קשריהן עם הנוצרים - הקריאה (בועידת מץ) לאסור סעודות משותפות כהוכחה לתופעה נפוצה מחד ולניסיון להדיר את היהודים מאידך.

פירוט: מקראה, עמ' 39-40.

ב. על פי הפרק "הרקע החברתי והתרבותי לפעולתו של רש"י" מאת אברהם גרוסמן,

הציגו את הקושי האמוני שעוררה הגלות בקרב היהודים.

הציגו שתי טענות של רש"י שנועדו לסייע ליהודים שחיו בתקופתו להתמודד עם קושי זה. (10 נק')

- הציגו את הקושי האמוני : [30%]
- הנוצרים הדגישו את הפגיעה בכבודם של ישראל בגלות כאמצעי לניגוח היהדות/כסימן לכך שהיהודים אינם העם הנבחר/שהא-ל מאס בישראל
- הנוצרים טענו שהנבואות על סיום הגלות כבר אינן רלוונטיות לאחר שיבת ציון
- התפיסה המקובלת בימי הביניים הייתה שהצלחת אדם/עם מבטאת את צדקת דרכו.
- הציגו שתי טענות של רש"י : [30%+40%]
- ככל שהסבל בגלות רב כך גדולה כפרתם של ישראל (הייסורים מכפרים על חטאי העם)
- הסבל מקרב בין ישראל לאביהם שבשמיים
- דווקא בשיא הירידה תגיע הישועה

- הקב"ה יוצא עם העם לגלות וסובל עימם
- הדמיון במילים "הייתה כאלמנה" (איכה א, א) מרמז שמדובר באישה שבעלה נטש אותה זמנית בלבד
- "תם עוונך בת ציון" מתייחס לגלות אדום (תחת עול הנוצרים).

פירוט: מקראה, עמ' 48-50.

- ג. לפניכם קטע מתוך הספר "רש"י" מאת אברהם גרוסמן. הקטע עוסק במרכזיותה של ארץ-ישראל בפירושו של רש"י. קראו את הקטע, וענו על הסעיף שאחריו.

אחד הנושאים שהדגיש רש"י בפירושו הוא זכותו של עם ישראל על ארץ-ישראל... רש"י פתח את פירושו לתורה בעניין הזה בהביאו את המדרש מן ה'תנחומא': "ששם יאמרו האומות לישראל: ליסטים אתם שכבשתם ארצות ז' אומות, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו". מובן שלפתיחה של ביאורו לתורה בזכות עם ישראל על ארץ-ישראל הייתה משמעות רבה והיא נשאה מסר ליהודים באירופה ולסביבתם הנוצרית בזמנו של רש"י... כמו כן לדעת רש"י... ויתר עֲשֹׂו במפורש על זכותו על ארץ-ישראל בעצם הליכתו אל שער ובעוזבו את ארץ-ישראל... יעקב אף שילם לעֲשֹׂו במיטב כספו וזהבו כדי לרכוש ממנו את חלקו במערת המכפלה... חובתו הגדולה של רש"י לארץ-ישראל באה לידי ביטוי גם בדיונים הרבים שהקדיש לגבולותיה וליישוביה... לא היה בימי הביניים מפרש מקרא יהודי אחר שהקדיש מקום כה נרחב לעיסוק בריאליה [המציאות] של גבולות הארץ... רש"י ניסה לזהות את מיקומן של המדינות הגובלות בארץ-ישראל. הוא תיאר באריכות רבה ובפירוט רב את מסעם של בני ישראל ואת הארצות שבהן עברו... כמו כן, רש"י היה הראשון בעולם היהודי שצייר את מפת ארץ-ישראל... הוא ניסה לזהות לא רק את גבולותיהן של הארצות אלא גם אתרים אחרים הנזכרים בכתובים: באיזה צד הם נמצאים, לאיזה מקום הם סמוכים, ואם הם נכללים בגבולות ארץ-ישראל. (מעובד על פי א' גרוסמן, רש"י, הוצאת מרכז ש"ר, 2006, עמ' 175-179)

- על פי הקטע, הציגו שתי דוגמאות למרכזיותה של ארץ-ישראל בפירושו של רש"י.
 על פי מה שלמדתם, הסבירו מדוע לאחת הדוגמאות שהצגתם הייתה משמעות דווקא בתקופתו של רש"י.
 על פי הפרק "נוסעים יהודים בארץ-ישראל לאחר מסעי הצלב", צינו במה מתמקדים תיאורי המסע של נוסעים יהודים בתקופה זו.
הסבירו את הנימוק שיהושע פראוור מביא להתמקדות זו. (12 נקודות)

- **הציגו שתי דוגמאות:** [20%+15%]
 - רש"י פתח את פירושו לתורה ברעיון זכות עם ישראל על הארץ (הקב"ה ברא את העולם והחליט למי לתת)
 - לפי רש"י, עֲשֹׂו ויתר על זכותו כשעזב לשעיר
 - לי רש"י, יעקב רכש במיטב כספו את מערת המכפלה מעֲשֹׂו
 - רש"י הקדיש מקום נרחב לריאליה גבולות הארץ וצייר את מפתה - הראשון בעולם היהודי לעשות כן.
- **הסבירו המשמעות בתקופתו:** [30%]
 - מסעי הצלב השיבו את ארץ ישראל לתודעה היהודית / הכיבוש הצלבני יצר מועקה, שכן הנוצרים ראו בהצלחותיהם התגשמות נבואות המקרא;
 - לכן טענות רש"י על זכות ישראל / ויתור עֲשֹׂו היו בעלות משקל מיוחד מול הטענה הנוצרית לבעלות על הארץ.
- **צינו מיקוד תיאורי המסע:** [10%] קברים.
- **הסבירו את הנימוק של פראוור:** [25%]
- רוב מי שקבורים בארץ יהודים, ולכן קבריהם מאששים את הבעלות היהודית על ארץ-ישראל.

פירוט: מקראה, עמ' 48-50, 102-103.

שימו לב!

- זו שאלה מבוססת הבנה. לא מספיק לתת סיכום של המאמר/המקור, צריך לתרגל עם התלמידים למצוא ולהביא מאפיינים או פרטי מידע מתוך המאמר. ניכר שיש תלמידים שניסו לענות ללא קריאת המאמר והתקשו בשל כך (במיוחד בסעיף ג').
- חשוב ללמד את התלמידים להבדיל בין שאלות על-פי מאמרים לבין שאלות על-פי קטע מקור שמובא בבחינה. במקרה של קטע שטריס נלמד, חשוב לתרגל קריאה, הבנה וניתוח טקסט בהתאם לנדרש בשאלה.
- חשוב לתרגל עם התלמידים ניתוח של דילמות ומצבים היסטוריים שהייתה בהם מורכבות/שניות. חשוב שהתלמידים ידעו לזהות את מורכבות ולהסביר את הפנים השונות שלה.

2. ארץ ישראל לאחר כיבושה בידי צלאח א-דין

א. במאה ה־12 כתב הפייטן רבי אפרים ברבי יעקב מבונא פיוט ובו הבקשות האלה מה':

אדום [כינני לנצרות] י[ה]פוך **כסדום**...

ועם ישמעאל הארורה יהפוך כעמורה...

ואף ישיב לנו כל השררה [שלטון],

אשר לנו הייתה מסורה,

וכל הארץ [א"י] **בידינו יסגירה.**

(מעובד על פי יהושע פראוור, **תולדות היהודים בממלכת הצלבנים**, ירושלים, יד יצחק בן־צבי, 2000, עמ' 11)

ציינו את בקשתו של הפייטן מה' בנוגע לנוצרים ולמוסלמים, ו**ציינו** את בקשתו של הפייטן מה' בנוגע לארץ־ישראל.

ציינו מן המקראה מקור ראשוני אחד שעולה ממנו יחס אחר של היהודים כלפי שלטונו המוסלמי של צלאח אדין בירושלים.

הסבירו כיצד כותב המקור מנמק יחס זה. (12 נקודות)

• **ציינו את בקשות הפייטן** : [20%+20%]

- הנוצרים והמוסלמים - השמדה (כמו סדום ועמורה);

- ארץ־ישראל - שתחזור להיות בשליטת היהודים.

• **ציינו מקור ראשוני והסבירו נימוק** : [20%+40%]

- פיוט של אלחריזי (יחס חיובי) - צלאח אדין מתואר ככורש/משיח/שליח ה' שכיבושיו רצויים, שיחזיר את עם ישראל לארצו/שמוכיח שהנוצרים טועים;

- רבי אפרים מבון (יחס חיובי) - הכיבוש הנוצרי גרם למועקה אצל היהודים / לתחושה שהצלחת הנוצרים מוכיחה את צדקת דרכם, ולכן תחושה שהצלחתו של צלאח אדין מוכיחה שהצדק עם היהודים.

פירוט : מקראה, עמ' 104.

ב. לפניכם קטע מתוך הספר "הצלבנים : דיוקנה של חברה קולוניאלית" מאת יהושע פראוור, העוסק בהתיישבות היהודית בירושלים לאחר כיבושיו של צלאח אדין. עיינו בו וענו על השאלות שאחריו.

אין ספק שהידיעה על ביטול האיסור הצלבני של ישיבת היהודים בירושלים עם כיבושה בידי צלאח אדין עוררה התרגשות בקרב קהילות היהודים הקרובות למקום, אולם הזמנים היו זמני מלחמה... כיבוש רדף כיבוש, חורבן רדף חורבן... האוכלוסייה נשלטה על ידי שליטים מתחלפים, מוסלמים... צלבנים וחוזר חלילה. שינויי השלטון היו כמעט תמיד מלווים בשוד, והאוכלוסייה סבלה קשות... החל משנת 1187, היא שנת כיבוש העיר בידי צלאח אדין, ועד שנת 1260 החליפה העיר [את] בעליה ועברה מיד ליד... במסגרת הפכפכה זו של גורלה הטרגי של העיר ניסתה קהילה יהודית להכות שורש בתוכה. היו אלה ניסיונות... מנוגדים לכל היגיון מבחינת מצב הביטחון או מצבה הכלכלי של העיר, ואין הם מתפרשים אלא מתוך הדחף היהודי הפנימי לחיות ולהתקיים בירושלים... ואומנם, על אף החלטות נחרצות להתיישב בירושלים, לא כל הניסיונות עלו יפה ומקצת העולים ירדו למצרים או לסוריה, או השתקעו בסופו של דבר בעכו הצלבנית.

(מעובד על פי יהושע פראוור, **הצלבנים : דיוקנה של חברה קולוניאלית**, ירושלים, מוסד ביאליק, תשמ"ה 1985, עמ' 296–297)

על פי המאמר "יחס הצלבנים ליהודי ארץ־ישראל", **הסבירו** מדוע אסרו השליטים הצלבנים על היהודים להתיישב בירושלים.

על פי הקטע, **הציגו שתי** סיבות שבגללן לא התבססה התיישבות יהודית בירושלים, למרות ביטול האיסור הצלבני בידי צלאח אדין.

ציינו ערך שאפשר ללמוד מן הניסיון של היהודים להתיישב בירושלים לאחר כיבושה בידי צלאח אדין.

הביעו את דעתכם : האם ערך זה עדיין מתקיים בימינו בנוגע לירושלים? **נמקו** את טענתכם. (12 נק')

- הסבירו את האיסור הצלבני: [30%]
 - הצלבנים חשבו שלתת למי שאינם נוצרים להתגורר במקום כה נערץ הוא חילול הקודש.
 - זה היה המשך האיסור מימי הדריאנוס.
- הציגו שתי סיבות לאיביסוס ההתיישבות: [15%+25%]
 - מצב כלכלי לא יציב
 - מעשי שוד מרובים
 - שלטון לא יציב/מתחלף בין נוצרים למוסלמים
 - תנאי חיים קשים בעיר.
- ציין ערך ללמידה: [10%]
 כל תשובה הגיונית ומנומקת מתקבלת (למשל: עוצמת הקשר/הכמיהה לירושלים חרף הקשיים).
- הבעת דעה: [20%]
 כל תשובה הגיונית ומנומקת מתקבלת.

פירוט: מקראה, עמ' 96-97, 118.

- ג. על פי הנושא "מרכזיותה של ארץ-ישראל בתודעה היהודית במאות ה'11–13 וביטוייה המעשיים", בעקבות כיבושיו של צלאח אדין עלו יהודים לארץ-ישראל הן כיחידים הן בקבוצות.
- צינו דוגמה אחת לעליות אלה.
- צינו שם של דמות אחת שניסתה לעלות לארץ ולהתיישב בה לאחר כיבושיו של צלאח אדין, אך לא הצליחה לעשות זאת.
- הסבירו מדוע דמות זו לא הצליחה להגיע לארץ. (10 נקודות)

- צינו דוגמה לעלייה: [25%]
 עליית 300 הרבנים / ר' שמשון משאנץ / הרמב"ן.
- צינו דמות שלא הצליחה והסבירו מדוע: [25%+50%]
 המהר"ם מרוטנבורג - יהודי מומר הלשין עליו בדרכו לארץ ישראל והביא להחזרתו לגרמניה ולכליאתו בידי רודולף הראשון, מלך גרמניה / המלך רודולף פקד להחרים את רכושם בעבות הלשנה, כי רצה שיהודים שהיו רכוש המלך, ישארו בחזקתו.
 (אפשר לקבל גם ריה"ל, מכיוון שלא הצליח לעלות לפי הגרסאות השונות – או מת במצרים בדרכו, או נהרג בכניסה לירושלים, או מת מוות לא טבעי בדרך.)

פירוט: מקראה, עמ' 118-120.

שימו לב!

- התלמידים מתבקשים להביא נימוקים מתוך המאמר שנמצא ברשותם בבחינה ולכן חשוב שיתרגלו עבודה עם המאמרים כל השנה, ילמדו לאתר טיעון מרכזי ונימוקים, למפות מקורות שהכותב משתמש בהם כדי להוכיח את טיעונו, וכו'.
- השאלה מבקשת איתור מקור ראשוני (סעיף א'). חשוב לעבוד עם תלמידים על מיומנות שתקנה להם יכולת להבדיל בין מקור ראשוני למשני, ובין מקורות היסטוריים שהחוקר מביא לבין דבריו/טיעונו.
- חשוב לתרגל פיצוח שאלות בגרות, ולקרוא באופן מדויק את השאלות. לדוגמה, בסעיף ג' התלמידים נדרשו לציין שם של דמות שלא הצליחה לעלות ארצה, ולכן תשובות על דמויות שביקרו בארץ לא נכונות ולא יכולות להתקבל.

פרק שני

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 3-4 בפרק השני (16 נקודות).

3. קידוש השם בקרב יהודי אשכנז

"יהדות אשכנז, שלא כיהדות ספרד, טיפחה את אידיאל קידוש השם כערך רוחני עליון, כיוון שנאלצה לעמוד שוב ושוב מול גלי פרעות במהלך המאות ה-12 עד ה-14".

(מתוך ירמיהו יובל, דוד שחם (עורכים), זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני – מבט אנציקלופדי,

כרך ראשון, ירושלים, כתר הוצאה לאור, למדא, 2007, עמ' 222)

על פי הציטוט, הציגו את הסיבה להבדל בין קידוש השם בקרב יהדות אשכנז ובין קידוש השם בקרב יהדות ספרד.

על פי הנושא "מבוא – ימי הביניים", הסבירו את ההבדל בין היחס ליהודים במדינות המוסלמיות בימי הביניים לבין היחס אליהם במדינות הנוצריות בתקופה זו.

על פי הפרק "הרקע התרבותי והחברתי לקידוש השם בתנ"ו", הציגו שני גורמים להחלטה של רבים מיהודי אשכנז למסור את נפשם על קידוש השם ואפילו להתאבד במהלך פרעות תנ"ו. בתשובתכם התייחסו למאפיינים התרבותיים של יהדות אשכנז במאה ה-11.

- הציגו את הסיבה להבדל: [30%]
קהילות אשכנז טיפחו את אידיאל קידוש ה' כערך רוחני עליון, כיוון שסבלו מגלי פרעות (על רקע דתי)/מסעי הצלב, בעוד פרעות אלו היו פחות נפוצות בספרד ולכן לא טיפחו אידיאל זה.
- הסבירו את ההבדל ביחס ליהודים בין מוסלמים לבין נוצרים: [30%]
במדינות המוסלמיות (למעט תקופה קצרה במאה ה-12) לא ביקשו להמיר את היהודים אלא היו מוכנים שיישארו יהודים בתנאי שמעמדם השפל לא ישתנה, והיו סובלניים יותר בהשפעת התרבות ההלניסטית; לעומת זאת הדת הנוצרית רואה עצמה כיורשת היהדות ולכן שאפה להמיר את היהודים.
- הציגו שני גורמים למסירות נפש: [25%+15%]
 - באשכנז (בשונה מספרד ובבל) ניתן משקל רב לאגדות חז"ל, שבהן מסירת הנפש וההתאבדות מוצגות כביטוי לקידוש השם
 - הטפות שנאה נוצריות שהתפשטו לעם הגבירו את השנאה ליהודים לנצרות בתגובה, והם העדיפו למות ולא להתנצר
 - ספר יוסיפון על מסירות הנפש נגד רומא שימש כמודל עבור יהודי אשכנז
 - הפיוטים עיצבו תפיסה שהעדיפה מוות על התנצרות
 - אמונה של רבים מחכמי אשכנז כי שנת 1099 תהיה שנת הגאולה, השפיעה על תפיסתם.

פירוט: מקראה, עמ' 14, 73-74, 75-77, 80-81.

שימו לב!

- חשוב ללמד את התלמידים לשים לב לתקופה המדויקת שאליה מתייחסת השאלה, ולענות על מה שנשאלו.
- השאלה מבקשת לערוך השוואה, ולכן חייבים להציג/להסביר את שני הצדדים, ע"י הקבלה של דברים ברי השוואה ולא רק תיאור של השונה.
- חשוב ללמד את התלמידים לקרוא מובאות/ציטוטים בראש השאלה, גם אם הם קצרים. המובאה תמיד מספקת מידע חשוב והשאלה מתייחסת אליה.

4. השלטון הצלבני בארץ ישראל

על פי הנושא "ממלכת ירושלים הצלבנית", ציינו מפעל בנייה אחד של הצלבנים בארץ ישראל, והסבירו כיצד הוא מוכיח את הרעיון שהמדינה הצלבנית הייתה התגלמות הרוח הנוצרית.

על פי המאמר "יחס הצלבנים ליהודי ארץ ישראל", ציינו מקור ראשוני אחד, והסבירו כיצד הוא מוכיח את הרעיון שהמדינה הצלבנית הייתה גוף מדכא ומשעבד.

הביעו את דעתכם : מדוע חשוב לשמר ולתעד ממצאים ארכאולוגיים מן התקופה הצלבנית?

- ציינו מפעל בנייה והסבירו את ההוכחה : [10%+30%]
 - הרחבת כנסיות ומבנים קדושים / כנסיית הקבר בירושלים (כי נעשה איחוד כל האתרים שמתקשרים למסורת הנוצרית על ישו תחת גג אחד / כי נעשו הרחבה ושיפוץ כדי להעצים ולקדש את האתרים)
 - מגדל דוד (כי נעשתה הרחבת מצודה והפיכתה לארמון המלך הצלבני)
 - מתחם ההוספיטלרים (כי התקיימה בניית בית חולים/ מרכז לצליינים ומבנים לאבירי המסדר).
- ציינו מקור ראשוני והסבירו את ההוכחה : [10%+30%]
 - בת קיסר ביזנטיון – מדברת על הטבח שעשו הצלבנים במוסלמים וביהודים
 - הפואמה של גילו מטוצי - מדבר על טבח האוכלוסייה המוסלמית והיהודית
 - בוטרוס אבן רחב/ סיבט אבן גאוזי / מכתב ממצרים מיהודים שברחו מאשקלון ומתארים את התלאות
 - סוחר יהודי שכתב "לחמנו התכסה בדם"
 - וויליאם מצור, שמספר על גירוש הנוצרים
 - יהודה אלחריזי – מספר על איסור המגורים
 - בנימין מטודלה, המספר על היעדר יהודים בירושלים

כל אלה מוכיחים שהצלבנים שיעבדו/ניצלו/רדפו את התושבים ולא נתנו להם לחיות כרצונם.
- הבעת דעה : [20%]

כל תשובה הגיונית ומנומקת מתקבלת.

פירוט : מקראה, עמ' 92-93, 94-98.

שימו לב!

- השאלה היא ברמת הסבר חשוב לתרגל עם תלמידים את ההבדל בדרישה בהתאם לרמת ההוראה, וכן כתיבת תשובות מנומקות.
- השאלה מתבססת על קריאה בחומר שבמקראה במלואו, ועל כך שהמקראה נמצאת ברשותם של התלמידים בעת הבחינה. על המורים לתרגל עם התלמידים שימוש בחומר פתוח בכל הבחינות לאורך שנת הלימודים, ולא להתבסס על סיכומים בלבד.
- השאלה מבקשת איתור מקור ראשוני והתייחסות אליו. חשוב לעבוד עם תלמידים על מיומנות שתקנה להם יכולת להבדיל בין מקור ראשוני למשני, ובין מקורות היסטוריים שהחוקר מביא לבין דבריו/טיעוניו.
- השאלה מבקשת הבעת עמדה מנומקת. חשוב לתרגל עם התלמידים נקיטת עמדה וניסוח נימוקים היסטוריים/חיבור לעולם הערכים שלהם, לפי הנדרש בשאלות השונות.

נושא 2 - שלושת העשורים הראשונים למדינת ישראל

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 5-6 בפרק הראשון (16 נקודות).

5. העלייה והתיישבות

א. על פי המאמר "אתוס ותרבות בחברה משתנה", בשני העשורים הראשונים לאחר קום המדינה הייתה לצה"ל חשיבות סמלית רבה.

הציגו שלוש דוגמאות שמבססות טענה זו.

למרות חשיבותו הסמלית של צה"ל, כותבת המאמר אניטה שפירא גורסת כי "מעמדו של הנח"ל הוא דוגמה לאמביוולנטיות [מורכבות] ביחס לאתוס באותן שנים". הסבירו קביעה זו. (12 נקודות)

● הציגו שלוש דוגמאות לחשיבותו הסמלית של צה"ל: [30%+20%+10%]

- גיוס כללי (למעט חריגים - בחורי ישיבות/ערבים/נשים דתיות)

- שמאל וימין ראו בצה"ל את צבא העם

- אינטלגנציה/אופוזיציה שמרו לו חסד נעורים

- שירות המילואים טיפח הווי שוויוני

- שירות ביחידות מובחרות כרטיס כניסה לחברה

- עולים חדשים ראו בשירות דרך לקידום

- גיוס למשימות לאומיות (מעברות, שיטפונות, הוראת עברית)

- הצבא נתפס כגוף מעל למחלוקות פוליטיות

- כלי תעמולה/שירי להקות/גלי צה"ל טיפחו את מעמדו.

● הסבר מדוע הייתה האמביוולנטיות במעמדו של הנח"ל: [40%]

מצד אחד הנח"ל זכה ליוקרה רבה (יחידה לוחמת מצטיינת, הקמת קיבוצים לאורך הגבולות, להקת הנח"ל);

ומצד שני

- לאחר קום המדינה נותרו לקיבוצים פחות תפקידים לאומיים, והם התמסרו לתפקידים התנועתיים והתכנסו פנימה.

- פחות ופחות בני נוער התגייסו לנח"ל ופסקה הזדהות עם רעיונות שיתופיים.

פירוט: מקראה, עמ' 85-86.

ב. לפניכם קטע מתוך מאמרו של אבי פיקאר "חלוצים נשכחים: עולי ארצות האסלאם וההתיישבות

לאחר קום המדינה". קראו את הקטע וענו על השאלות שאחריו.

שליחת עולי ארצות האסלאם לפריפריה מוזכרת תדיר בדיון על היחסים הבינ-עדתיים בישראל ועל יחס הממסד למזרחים (יהודי ארצות האסלאם וצאצאיהם החיים בישראל). את הדיון הזה אפשר לסווג לשלוש גישות מרכזיות. הגישה הראשונה: הגישה השוויונית – היא גורסת שהממסד הישראלי התייחס בצורה דומה לכל קבוצות המוצא והיה חסר העדפות עדתיות. היחס לעולים מארצות מוצא שונות היה שוויוני לחלוטין, ולא היה הבדל בקליטת יוצאי אירופה ויוצאי ארצות האסלאם. הפערים בחברה הישראלית נוצרו בגלל תכונות שהביאו איתם העולים מהארצות השונות והבדלים בזמן העלייה. הגישה השנייה: הגישה הפוסט-קולוניאלית – היא רואה את היחס למזרחים כחלק מתוכנית שנועדה למקם את בני עדות המזרח ברבדים הנמוכים של החברה הישראלית. אסכולה זו טוענת שיחסם של הציונים האשכנזים כלפי יהודי המזרח נבע מהתנשאות, ובמידה מסוימת אפילו מגזענות. על פי גישה זו, ליחס ההתנשאות נלווה חשש מהשפעת המזרחים על צביונה של החברה הישראלית. הגישה השלישית: הגישה שאפשר לכנות אותה גישת הסולידריות המתנשאת – אין מעשה זדון בתהליך הקליטה. על פי גישה זו, יחסו של הממסד הקולט כלפי יהודים מארצות האסלאם נבע בראש ובראשונה מתחושת סולידריות יהודית. רוב הקולטים ראו את העולים כבני עמם. עם זאת, ביחסם הייתה מופנמת מידה רבה של התנשאות תרבותית וחברתית.

(מעובד על פי א' פיקאר, "חלוצים נשכחים: עולי ארצות האסלאם וההתיישבות לאחר קום המדינה", **עלי זית וחרב**, יא, עמ' 144)

על פי הקטע, הציגו את הגישה הראשונה בנוגע ליחס הממסד הישראלי כלפי עולי ארצות האסלאם.

על פי המאמר "מי ומי ההולכים: אכלוסן של עיירות הפיתוח", הציגו שתי סיבות שבגללן בשנות החמישים מיעוט מוסדות העלייה והקליטה לשלוח עולים ממזרח אירופה לעיירות הפיתוח. הסבירו מדוע גישתו של כותב המאמר תואמת את הגישה השלישית המוצגת בקטע ולא את הגישה השנייה. (10 נקודות)

- הציגו את הגישה הראשונה (השוויינית): [20%]
היחס לעולים מארצות האסלאם היה שוויוני, חסר העדפות עדתיות.
- הציגו שתי סיבות למיעוט שליחת עולי מזרח אירופה לפריפריה: [20%+25%]
 - חשש מירידה מן הארץ, שהעולים יחזרו לאירופה (בניגוד לעולי ארצות ערב שהדרך חזרה נחסמה בפניהם)
 - חשש שהעולים מארצות ערב יהפכו לרוב
 - לעולים מאירופה היו קשרים/פרוטקציה בקרב קובעי המדיניות
 - העולים מאירופה היו אסרטיביים יותר
 - חשש ממתחות עדתית
 - חשש שיזהירו קרוביהם שלא יעלו
 - קרבה רגשית של קובעי המדיניות לעולי מזרח אירופה.
- הסבר ההתאמה לגישה השלישית: [35%]
 - פיקאר סבור שהשליחה לפריפריה לא נבעה מזדון או מתכנית שנועדה למקם את המזרחים ברבדים נמוכים, אלא מכך שהזרוע השלטונית המפזרת הייתה יעילה יותר מהזרוע הממוזגת (יעד פיזור האוכלוסין גבר על יעד מיזוג הגלויות)
 - פיקאר סבור שהשליחה לפריפריה לא נבעה מהתנשאות/זלזול כטענת הגישה השנייה, אלא מראיית חשיבות החיזוק של ההתיישבות, שכן באותה תקופה היה כבוד רב לחלוציות ולמתיישבי הספר.

פירוט: מקראה, עמ' 10-11.

ג. בשנת 1955 כתב נתן אלתרמן במדורו "הטור השביעי" בעיתון "דבר" שיר לכבוד המתיישבים בחבל לכיש, שכמעט כולם היו עולים מצפון אפריקה. קראו את השיר וענו על השאלות שאחריו.

נטל הקליטה

ושוב רואה אתה פתאום, כבחקף,
מה רב חלקם (מחוץ לכל מכסה נקצבת!)
בכל מלאכות היסוד שלמדינה, בכל פרטיו
של מעשה בארץ נושבה ולא נושבת.

בכל מלאכות החפירה והישור והסליקה
החריש והזריעה. מקצה הארץ עד קצה
הם בנאי יומה והם שומרי לילה
והם פיוס עקר צבאה וחלוציה.

הם (אם לפי חשבון נכון או לא נכון
נחלק העל) פיוס הגב והפתפים
לעקרה של התישבות ולעקרו של בטחון.
נאבה או נמאן. הלא עבדה היא.

אין זו תגלית רבה לתמה ופליאה,
אבל כדאי לזכר גם זאת בהמשיכנו
שיחות של ותיקים על דבר עמסה של עליה
אשר מטים לה אנו את שכמנו...

כי תוף כדי דיון על נטל קליטה
וכבד משא, אומר לבנו לנו
כי לא ברור אם אנו הנושאים אותה,
או שמא היא, בעצם, הנושאת אותנו...

(נ' אלתרמן, הטור השביעי, תשל"ב, ספר שני, עמ' 53-54)

על פי השיר, **הציגו את שני התפקידים המרכזיים של מושבי העולים.**

הציגו מה חשבו הוותיקים על העולים מצפון אפריקה.

הציגו מה חשב אלתרמן עצמו על העולים מצפון אפריקה. בססו את תשובתכם על **שני** רכיבים מן השיר.

על פי המאמר "מי ומי ההולכים: אכלוסן של עיירות הפיתוח", **הציגו** את דעתו של כותב המאמר על

עלייה זו. (12 נקודות)

- **הציגו שני תפקידים:** [15%+10%]
הישיבה על הגבול שתורמת לביטחון
עבודת האדמה שמפתחת את הארץ
ההתיישבות בפריפריה שמאפשרת פיזור אוכלוסין.
- **הציגו את דעתם של הוותיקים:** [15%]
העלייה היא נטל על הישוב / הוותיקים סוחבים את העלייה על גבם.
- **הציגו את דעתו של אלתרמן, מבוססת על שני רכיבים:** [20%+10%+10%]
אלתרמן כותב שהעולים הם עיקר הצבא/הביטחון/החלוצים/ההתיישבות ועוסקים בכל המלאכות (חפירה, יישור, סלילה, חריש וזריעה, בנאים, שומרים) - כלומר הם תורמים ליישוב ולוותיקים, ולא להפך.
- **הציגו את דעת כותב המאמר:** [20%]
- התושבים בעיירות הפיתוח היו "חלוצים בעל כורחם", שתורמו רבות למדינה
- העולים החליפו את הדור הוותיק שלא הסכים יותר להתנדב / תרמו לפיזור האוכלוסין
- העלייה עצמה הייתה הצלחה, אבל היחס אליה היה כושל

פירוט: מקראה, עמ' 4, 10-11.

שימו לב!

- השאלה עושה שימוש **במקורות מסוגים שונים**, וחשוב שיתרגלו ניתוח של שירים ומקורות כתובים ראשוניים גם בשיעורים, כדי שיוכלו לענות במדויק.
- השאלה מבקשת (בכמה מן הסעיפים) להבחין בין דעות שונות וסותרות, חשוב שתלמידים יתרגלו דיון על מורכבות ודעות מנוגדות גם בכיתה. חשוב שיידעו לנסח ולאתר דילמות, להבין מורכבות היסטורית ולהסביר את הצדדים השונים.

6. בין ביטחון לדמוקרטיה

א. לפניכם קטע ממאמרה של ההיסטוריונית ימימה רוזנטל. קראו אותו וענו על השאלות שאחריו:

בעשור הראשון קבעה מערכת הביטחון, ובגוריון בראשה, את סדר היום של מדיניות החוץ. למעשה, אנשי מדיניות החוץ נאלצו להגיב במקרים רבים על מהלכים ביטחוניים, לפעמים אף הוכפפו להם, והתקשו להוביל את המדיניות הלאומית.

המתח בין המדיניות הביטחונית למדיניות החוץ פרץ בעוצמה רבה סביב פעולות התגמול... במקרים רבים, נקבעו הפעולות ללא תיאום עם מעצבי מדיניות החוץ בארץ, או עם שליחיה בבירות השונות. פעמים רבות הן נקבעו בעיתוי מדיני גרוע, ללא הסברה מדינית מתאימה וללא התחשבות במהלכים מדיניים שנקטו נציגי ישראל בעולם. הציירים והשגרירים של ישראל התקשו לא פעם לתרץ את מדיניות הממשלה, ומצאו את עצמם נגררים אחרי מדיניות ביטחונית שנקבעה בארץ. מסמכי משרד החוץ גדושים בתכתובות של שר החוץ ונציגי ישראל שהופתעו מפעם לפעם מפעולה זו או אחרת, והתרעמו על הנזק שנגרם למדיניות החוץ של ישראל. "ממעמד של תובע זכות ועלבון, הפך מעמדנו לזה של מתגונן בפני הערכה בין לאומית שלילית", מתלונן אבא אבן, שגריר ישראל בארצות הברית, באחד ממברקיו מ-1955... זעקותיו של השגריר, יותר ממה שהן מעידות על תסכולו של נציג ישראלי בשטח, מעידות על הכפפת מדיניות החוץ לביטחון, ועל הקושי בתכנון מדיניות חוץ ובביצועה.

(מעובד על פי ימימה רוזנטל, "מדיניות החוץ של ישראל – בין ביטחון לדיפלומטיה", בתוך **העשור הראשון תש"ח-תשי"ח**, בעריכת צ' צמרת וחי' יבלונקה, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1997, עמ' 170-171)

על פי הקטע, הציגו את מערך היחסים שהתקבע בין אנשי מערכת הביטחון לבין אנשי מדיניות החוץ בעשור

הראשון של מדינת ישראל.

הסבירו מדוע מערך יחסים זה יצר קושי בעבור דיפלומטים בשירות החוץ של ישראל בתקופת פעולות

התגמול.

על פי המאמר "פעולת קיביה בזיכרון הציבורי הישראלי 1953–1985", ציינו את הכינוי של אנשי מערכת הביטחון, וציינו את הכינוי של אנשי מדיניות החוץ, שהקטע עוסק בהם. הציגו את תפיסת העולם שהניעה כל אחד מצדדים אלה (סך הכול – שתי תפיסות). (12 נקודות)

- הציגו את מערך היחסים: [20%]
אנשי מערכת הביטחון קבעו את סדר היום, ואנשי מדיניות החוץ הגיבו על כך / מדיניות החוץ הוכפפה למערכת הביטחון.
- הסבירו את הקושי: [30%]
- פעולות התגמול נקבעו לעיתים בעיתוי מדיני גרוע, ללא הסברה מתאימה וללא התחשבות במהלכים מדיניים
- הדיפלומטים לעיתים הופתעו בעצמם מפעולה זו או אחרת
- לא הייתה התחשבות בנזק המדיני שנגרם לישראל.
● ציינו את הכינויים והציגו תפיסות העולם: [10%+10%, 15%+15%]
- אנשי מערכת הביטחון כונו "אקטיביסטים"/ניצים.
תפיסתם הייתה: ישראל חייבת להוכיח את כוחה /הסכסוך הוא על עצם קיומה והשלוש אינו בר השגה / מלחמה נוספת בלתי נמנעת ולכן דרושה מלחמת מנע.
- אנשי מדיניות החוץ כונו "המתונים"/יוניים.
תפיסתם הייתה: יש לשאוף למיתון הסכסוך ולאיוון בין ביטחון לחוץ / יש להביא בחשבון שיקולי חוץ, ולתת משקל למאמץ הדיפלומטי ולתודעה הלאומית הערבית.

פירוט: מקראה, עמ' 134.

ב. לאחר פעולת קיביה פרסם הרב שאול ישראלי מאמר ובו מנה כמה עקרונות יסוד הנוגעים למוסר בעת מלחמה.

על פי הפרק "פעולת קיביה לאור ההלכה", הציגו שתי סיבות שהביא הרב ישראלי לקביעתו כי מדינת ישראל מחויבת לכללי המלחמה הנהוגים בקרב העמים.

הרב ישראלי מציין כי ההתבססות על כללי המלחמה הנהוגים בקרב העמים עשויה להיות גורם מגביל, אך עשויה גם להיות גורם מתיר (מרחיב).

לפניכם קטע מתוך מאמר העוסק בעקרון המידתיות. עיינו בקטע וענו על השאלות שאחריו.

מידתיות משמעה מציאת איוון בין מטרתה הסופית של המלחמה ובין הנזקים הצפויים לאוכלוסייה אזרחית של האויב. הבעיה היא שפרשנים רבים נוטים לכוונת פעולה אלימה כלשהי "לא מידתית" רק משום שהם אינם אוהבים את הצד שביצע אותה. מנגד, נשאלת השאלה מהו מספר האזרחים ההרוגים שנתפס כפגיעה "מידתית", כשלנגד עינינו עומדות מטרות כגון הכנעת הנאצים? יהיו שיטענו שלמעשה אפשר להצדיק בכך פגיעה לא מוגבלת באזרחים. לפיכך, עוד בטרם החלה המלחמה, חובתה של המדינה לבחון אם יש דרכים אחרות להשיג את המטרה הסופית. (מעובד על פי Michael Waltzer, "On Proportionality", The New Republic website, Jan 8, 2009)

על פי הקטע, הסבירו מדוע השימוש בעקרון המידתיות מצד אחד עלול להיות גורם מגביל, ומצד אחר יכול להיות גורם מרחיב בעת מלחמה.

על פי הפרק, הציגו שני עקרונות נוספים שהביא הרב ישראלי בנוגע ליחסו של הצבא כלפי האויב, שמשקפים את עקרון המידתיות. (12 נקודות)

- הציגו שתי סיבות: [10%+15%]
- ישראל מחויבת לאמנויות/הסכמים בינלאומיים שעליהם חתמה
- קיים "דינא דמלכותא דינא" גם בין אומות.
- הסבירו מדוע זה יכול להיות מגביל ומדוע מרחיב: [25%+25%]
גורם מגביל: הפרשנות לעקרון המידתיות עשויה להיות סובייקטיבית בהתאם לעמדתו הפוליטית של הפרשן; גורם מרחיב:
- לא ברור אם אפשר לקבוע כמות מינימלית של פגיעה אזרחית לגיטימית כשמדובר במטרות חשובות במיוחד, ולכאורה אפשר להצדיק פגיעה בלתי מוגבלת.
- מכיוון שלא ברור כיצד לקבוע מה מידתי ומה לא, זה מעודד את הצדדים לחשוב על פתרונות אחרים, ולכן זה מרחיב את הצורך במציאת דרכים אחרות.
- הציגו שני עקרונות נוספים: [10%+15%]

- אסור לפגוע ברודף/באויב מעבר למינימום הנדרש לעצירתו
- יש למצוא איזון בין מניעת מפלה (חילול ה') לבין תגובה אכזרית ללא צורך (חילול ה' נוסף)
- אם אפשר להזהיר חפים מפשע שישתלקו, יש לעשות זאת, אך אם האזהרה תסייע למפגעים לברוח - האחריות למותם היא עליהם.

פירוט: מקראה, עמ' 144.

ג. "מדיניות 'איהיהזדות' [של מדינת ישראל בשנתיים הראשונות] הייתה כורח המציאות העולמית

וראי למציאות הפנימית בישראל".

(ימימה רוזנטל, "מדיניות החוץ של ישראל – בין ביטחון לדיפלומטיה", בתוך העשור הראשון תש"ח - תשי"ח, בעריכת צ' צמרת וח' יבלונקה, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1997, עמ' 181)

על פי הפרק "מדיניות החוץ של ישראל", הסבירו את שני החלקים של קביעה זו (סך הכול – שני הסברים).

בשנות החמישים השתנה היחס של ברית המועצות למדינת ישראל. יחס זה לוה בין השאר בגילויי

אנטישמיות קשים כלפי היהודים שחיו ברחבי הגוש המזרחי.

הציגו שתי דוגמאות לגילויים מסוג זה. (10 נקודות)

● שני ההסברים: [30%+30%]

(1) המציאות העולמית:

העולם נחלק לגוש סובייטי וגוש מערבי, ומצד אחד הגוש הסובייטי סייע בהצבעה על תוכנית החלוקה באו"ם/באספקת נשק דרך צ'כוסלובקיה/באפשרות עלייה, ומצד שני הגוש המערבי סייע כלכלית ומדינית ורוב יהודי העולם ישבו בו.

(2) המציאות הפנימית:

לא ניתן היה להזדהות עם גוש אחד כיוון שמפ"ם הייתה קרובה אידאולוגית למזרח ואילו חלקים אחרים בחברה חשו קרבה למערב, כך שהזדהות עם צד אחד עלולה הייתה לגרום זעזוע קואליציוני.

● הציגו שתי דוגמאות לאנטישמיות סובייטית: [15%+25%]

- הוצאה להורג של 13 אנשי רוח יהודים בולטים (1952)
- הוצאה להורג של עשרה עובדי תעשיית מתכת יהודים שהואשמו בחבלה (1952)
- משפטי פראג (1952)
- משפט הרופאים - האשמת רופאים יהודים ברצח מנהיגים סובייטים (1953).
- תעמולה אנטי-יהודית/ אנטי-ציונית חריפה.

פירוט: מקראה, עמ' 52-54.

שימו לב!

- בעת הוראת מאמרים חשוב להנחות את התלמידים להבחין בטענה המרכזית של המחבר/ת, ובנימוקים שתומכים בטענה זו.
- חשוב לשים לב לכך שהשאלה דורשת מחשבה על ויכוחים עקרוניים ועל התלמיד להציג את שני הצדדים בויכוח.

פרק שני

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 7-8 בפרק השני (16 נקודות).

7. "גוש אמונים"

על פי המאמר "הנהגת גוש אמונים: אידאולוגיות שונות במבחן העשייה המשותפת", **הציגו** את ההבדל בין הנימוקים של אנשי ארץ-ישראל השלמה ליישוב יהודה ושומרון **לפני** מלחמת יום הכיפורים לבין הנימוקים שלהם **לאחר** מלחמת יום הכיפורים. הרב אברהם יצחק הכהן קוק ביקר את הממסד הפוליטי-דתי של תקופתו. **הציגו** שתיים מטענותיו. **הסבירו** במה תורתם של הרב אברהם יצחק הכהן קוק ובנו הרב צבי יהודה הייתה הבסיס האידאולוגי והמצע הרוחני של תנועת גוש אמונים.

- **הציגו את ההבדל בין הנימוקים:** [30%]
לפני המלחמה - נימוקים מדיניים (שמירה על גבולות ביטחון, מניעת שואה עתידית, התעצמות לאומית, חזרה למקומות יישוב יהודיים)
לאחר המלחמה - נימוקים אידאולוגיים (יהודה ושומרון הם חלק מא"י וממדינת ישראל, הרמת המורל, הכמיהה למקומות הקדושים, מניעת ויתור על שטחים בהסכמים עתידיים).
- **הציגו שתי טענות הרב קוק:** [25%+15%]
- המזרחי לא הציג חלופה ברורה לציונות החילונית
- המזרחי לא הבליט את המשמעות המשיחית של הציונות
- המזרחי הציג עמדה מתפשרת בעניינים הלכתיים.
- **הסבירו את הבסיס האידאולוגי:** [30%]
- הרבנים קוק הדגישו את חשיבותה הערכית של ארץ-ישראל
- הרב אברהם יצחק קוק הדגיש (בספר "אורות") את קדושתה העילאית של הארץ ואת המשמעות המשיחית של הציונות, וטען שהתקופה היא תקופת גאולה
- הרב צבי יהודה המשיך ופירש את תורת אביו
- ישיבת מרכז הרב הפכה לכור ההיתוך של רבים ממקימי גוש אמונים.

פירוט: מקראה, עמ' 21-23.

שימו לב!

- בעת הוראת מאמרים חשוב ללמד את התלמידים לבחון את כותרת המאמר/כותרות משנה ולדון במשמעותם.
- השאלה מבקשת מהתלמידים להבחין בין שתי תקופות סמוכות, תלמידים רבים לא עשו הבחנה זו או לחלופין הפכו בין התקופות.

8. המיעוטים בישראל

- על פי הפרק "המיעוטים בישראל", שתי הנחות יסוד הנחו את מדינת ישראל בראשיתה ביחסה לחברה הערבית בישראל.
- הציגו את שתי הנחות היסוד, והסבירו** את הרקע לקביעת הנחות יסוד אלה. בשנות החמישים התרחש אירוע שגרם לזעזוע רב בחברה בישראל, והוביל לטביעת המושג "פקודה בלתי חוקית בעליל".
- הציגו את האירוע, והסבירו** כיצד אירוע זה הניע תהליך שהביא לשינוי במצבה של החברה הערבית בישראל.
- **הציגו שתי הנחות היסוד:** [10%-15%]
- המיעוט הערבי מהווה סכנה ביטחונית וההתמודדות איתו חלק מבעיות הביטחון
- יעדיה הציוניים של המדינה קודמים לזכויות הפרט, ויש לפקח בקפידה על מעשי הערבים.
 - **הסבירו את הרקע:** [25%]

- המאבק בין יהודים לערבים כמעט מראשית הציונות, ובעיקר מלחמת העצמאות, שבה הערבים ניסו לחסל כל נוכחות ציונית בארץ.
- לרבים מבין ערביי ישראל היו קרובים שעזבו/גורשו במלחמת העצמאות וחיו במדינות ערב שכנות [ולכן היה יסוד להניח שהערבים עשויים להעביר להם מידע/לשמור יותר נאמנות.
- הציגו את האירוע: [20%]
 - אירוע כפר קאסם - ביום הראשון של מבצע קדש הוכרז עוצר על כפרים ליד הגבול הירדני/ שעת העוצר הוקדמה מבלי שנמסר לתושבים
 - חיילי משמר הגבול ירו בחוזרים מהעבודה לאחר שעת העוצר בכפר קאסם, והרגו 43 בני אדם, ובהם נשים וילדים.
- הסבירו כיצד האירוע הניע את תהליך השינוי: [30%]

עד האירוע היו הערבים תחת ממשל צבאי; בעקבות הפרשה הוקמו ועדות חקירה וועדת שרים; בשנת 1966 החליט ראש הממשלה לוי אשכול לבטל את הממשל הצבאי ותקנות שעת החירום.

פירוט: מקראה, עמ' 41-51.

שימו לב!

- חשוב לתרגל עם תלמידים פיצוח ומענה לשאלות שמבקשות מהם לעשות חיבור בין עובדות ולהסביר תהליכים.
- חשוב ללמד את התלמידים להבין את הרקע ההיסטורי לאירועים, המדוברים בשאלה מסויימת.
- חשוב ללמד את התלמידים להבחין בין עובדות לבין הנחות יסוד/דעות.

נושא 3 – עליית המערב כציוויליזיה מודרנית חדשה

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 9-10 בפרק הראשון (16 נקודות).

9. רפורמציה, קפיטליזם וההתיישבות ביבשת אמריקה

א. על פי המאמר "מהפכה בנצרות", הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין פעילותו של יאן הוס לפעילותו של מרטין לותר.

הסבירו כיצד אפשרה מהפכת הדפוס את הכשרת הלבבות לקראת מהפכת הרפורמציה (הסבר אחד).

הסבירו מדוע על אף מהפכת הדפוס שמרה הכנסייה הקתולית על כוחה בחלקים נרחבים באירופה ובעולם. (10 נקודות)

● הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד: [20%+20%]

דמיון

- שניהם היו כמרים שביקרו את הכנסייה הקתולית והאשימוה בשחיתות ודרשו שינוי בדוקטרינה
- שניהם עודדו תרגום כתבי הקודש לשפה המקומית.

הבדל

- יאן הוס הועלה על המוקד ולותר לא
- גישת לותר הופצה בתפוצה רחבה (לאחר המצאת הדפוס) לעומת הוס (לפני הדפוס)
- תנועת הוס נחשבה לאומית צ'כית אנטיגרמנית, ותנועת לותר לא.

● הסבירו כיצד מהפכת הדפוס איפשרה הכשרת הלבבות: [30%]

- הדפוס אפשר פרסום ביקורת כתובה (סטירות) שחשפה שחיתויות הכנסייה וערערה את יראת הכבוד כלפיה
- פרסום ביקורת הומניסטית על עודף פולחן, סגידה לצלמים ומכירת כתבי מחילה
- פרסום ביקורת על שיבושים/זיופים בכתבים המקודשים
- הדפסה מחדש של כתבי מינות מימי הביניים.

● הסבירו מדוע בכ"ז הכנסייה שימרה את כוחה: [30%]

- גם היא השכילה להשתמש בנשק הדפוס (ספרים, עלונים, קריקטורות)
- הדפוס סייע לה לגבש אחידות באמונות ובטקסים/ ביטול מנהגים מקומיים וכפיית סדרי פולחן קבועים
- הדפוס איפשר לשמור על לוח חגים אחיד/ הנחיות אחידות לכמרים
- התפצלויות רבות בעולם הפרוטסטנטי החלישו את כוחם של המתנגדים לקתוליות.

פירוט: מקראה, עמ' 35-40.

ב. לפניכם שני קטעים:

קטע א – ציטוטים מתוך מסמך 95 התזות של מרטין לותר.

קטע ב – מקור מתוך מחקר העוסק בגישת הקתולים לעושר כלכלי.

עיינו בשני הקטעים וענו על השאלות שאחריהם.

קטע א

- כל נוצרי המתחרט באמת זכאי לשמיטה [מחיקה] שלמה של העונש והאשמה, גם ללא שטרי מחילה. (תזה 36)
- יש להורות לנוצרים שמוטב לתת לעני או להלוות לנזקק מאשר לקנות שטרי מחילה. (תזה 43)
- יש להורות לנוצרים שְׁלֵשׁ הענקת מחילה, תפילה מסורה [שיוצאת מהלב] נחוצה ורצויה... יותר מכסף מזומן. (תזה 48)
- מדוע האפיפיור, שהונו גדול כיום מזה של העשיר שבעשירים, אינו בונה לפחות את הכנסייה האחת... לפטרוס הקדוש מכספו הוא ולא מכספי מאמיניו הדלים? (תזה 86)

(מעובד על פי מ' לותר, **ארבעה חיבורים תאולוגיים**, תרגמו ר' הכהן ות' צ'ולקמן, מאגנס, 2018, עמ' 17-21)

קטע ב

עד הרפורמציה הפרוטסטנטית, הפולחן הנוצרי נתפס בתור דבר מנותק מהבלי העולם. הלוואת כסף בריבית הייתה חטא. עשירים נחשבו בעלי סיכוי נמוך מעניים להיכנס בשערי מלכות השמיים. הגמול על חיי צדיקות ניתן בעולם הבא...
(ניל פרגוסון, **ציביליזציה: המערב וכל השאר**, רעננה, עם עובד, תשע"ג, עמ' 271)

על פי קטע א, **הציגו שתי ביקורות של לותר על ההתנהלות הכלכלית של הכנסייה הקתולית.**
על פי המאמר "**מהפכה בנצרות**", **צינו ביקורת נוספת של לותר ומאמיניו על ההתנהלות של הכנסייה הקתולית.**

על פי קטע ב ועל פי המאמר "**שתי תרבויות**", **הציגו את החידוש שנקטו הפרוטסטנטים בנוגע לעושר כלכלי, לעומת התפיסה הקתולית.**

על פי המאמר "**שתי תרבויות**", **הסבירו מדוע לדעתו של מקס ובר יש קשר בין הרפורמציה של לותר וממשיכיו לבין צמיחת הקפיטליזם. (12 נקודות)**

- **הציגו שתי ביקורות על התנהלות כלכלית: [15%+25%]**
 - יצירת מצג שווא שלפיו שטרי מחילה נדרשים לכפרת עוונות
 - סדר עדיפויות פסול - שטרי מחילה עדיפים על מתן צדקה/תפילה בכוונה
 - האפיפיור העשיר בונה את הכנסיות מכספי הציבור העני ולא מכיסו.
- **צינו ביקורת נוספת: [10%]**

שחיתות/ רדיפת כבוד/ הפרה בוטה של מצוות הנצרות/ פלפולים ריקים מתוכן אמוני/ סגידה לצלמים ולשרידי קדושים / עודף פולחן/ שיבושים וזיופים בכתבי הקודש/ התמקדות בטפל ולא בעיקר.
- **הציגו את החידוש הפרוטסטנטי: [25%]**
 - עידוד עשייה ועבודה קשה תוך צבירת עושר חומרי, בראיית מכלול חי האדם ועבודתו כהוויית חיים קדושה, (בניגוד לתפיסה הקתולית שראתה בעושר דבר בעייתי / שהעשירים הם בעלי סיכוי נמוך להיכנס למלכות השמיים והגמול ניתן רק בעולם הבא)
 - העושר החומרי נתפס אצל הפרוטסטנטים כסימן לאהבת הא-ל.
- **הסבירו את הקשר בין הרפורמציה לצמיחת הקפיטליזם (לפי מקס ובר): [25%]**
 - ההצלחה הכלכלית נבעה מדגש על יוזמה אישית
 - הפרוטסטנטים הדגישו תכונות כמו מסירות / אחריות אישית / דבקות במטרה / הקרבה / שכלתנות/ אורח חיים צנוע/ הימנעות מראוונות ובזבז
 - חיים רציונליים ומחושבים הובילו לארגון רציונלי של העבודה
 - ההצלחה נתפסה כמדד לחסד הבורא, מה שהיווה תמריץ ליוזמה כלכלית.

פירוט: מקראה, עמ' 36-38, 43-44.

ג. על פי המאמר "**בין צפון לדרום**", **צינו את הזרם הנוצרי שאליו השתייכו המתישבים בצפון**

אמריקה, וצינו את הזרם הנוצרי שאליו השתייכו המתישבים בדרום אמריקה.

הציגו את היחס של בריטניה למתיישבים, והסבירו כיצד השפיע יחס זה על התפתחות המושבות

בצפון אמריקה.

הציגו את היחס של ספרד למתיישבים, והסבירו כיצד השפיע יחס זה על התפתחות המושבות בדרום

אמריקה. (12 נקודות)

● **צינו את הזרמים: [5%+5%]**

בצפון אמריקה - פרוטסטנטי (פוריטנים וקלוויניסטים)

בדרום אמריקה - קתולי.

● **הציגו את היחס של בריטניה והסבירו את השפעתו: [20%+25%]**

התערבות מינימלית בענייני המושבה / עידוד יוזמה פרטית ומבוזרת (חברות פרטיות בעלות זיכיון, עם זכות הצבעה לבעלי מניות). הכתר ראה בהתיישבות "שסתום לחץ" ולכן לא התערב,

זה מה שאפשר פיתוח תהליכים דמוקרטיים / צמיחה עצמאית של המושבות, ותודעה פוליטית של חירות ושוויון שהובילה למלחמת העצמאות ולדמוקרטיה קפיטליסטית מבוזרת.

● **הציגו את היחס של ספרד והסבירו את השפעתו: [20%+25%]**

פיקוח ריכוזי ומלא כדי להקים מדינת שלוחה של ארץ האם / מניעת ממשל עצמי ואוטונומיה פוליטית / מעמד שליחים נאמנים לכתר/לכנסייה,

זה מה שהוביל להיעדר ניסיון בשלטון עצמי / תלות מוסדית וכלכלית בארץ האם/ מבנה חברתי כלכלי היררכי ונוקשה, ומורשת של חוסר יציבות פוליטית לאחר העצמאות.

פירוט : מקראה, עמ' 80-84.

שימו לב!

- בהסבר השפעה – התלמיד צריך לחבר בין הגורם לתוצאה, ולא רק להציג את התוצאה של ההשפעה.
- חשוב ביותר לוודא שהתלמידים מכירים את המאמרים במקראה ומשתמשים בהם כדי לענות על המטלות הרלוונטיות.
- תלמידים רבים מבלבלים בין תשובות על-פי הקטע לבין תשובות על-פי המאמר.

10. גילוי העולם החדש

- א. על פי המאמר "פורטוגל – חלוצת התגליות", הציגו את מעמדה של מערב אירופה בעולם בשלהי ימי הביניים.
- על פי המאמר "טעותו של קולומבוס", הסבירו מדוע התבלינים היו מניע מרכזי בחיפוש של נתיב ישיר להודו. הציגו שתי סיבות שבגללן קולומבוס הוא שנחשב למגלה אמריקה, ולא אירופים אחרים שהגיעו לפניו ליבשת אמריקה. (10 נקודות)
- הציגו את מעמדה של מערב אירופה : [20%]
 - אירופה נחשבה נחשבה פינה נידחת/ מפותחת פחות מתרבויות אחרות מבחינה טכנולוגית, ובעוצמה כלכלית פחותה
 - אירופה נחשבה נחשבה פינה נידחת/ מפותחת פחות מתרבויות אחרות מבחינה אינטלקטואלית / מבחינת ידיעת קרוא וכתוב
 - הסבירו מדוע התבלינים שימשו כמניע : [30%]
 - תזונת בני אירופה הייתה דלה ותפלה, והתבלינים הפכו אותה לנסבלת
 - התבלינים היקרים יצרו הבחנה בין עניים לעשירים והפכו לסמל מעמד.
 - הציגו שתי סיבות : [20%+30%]
 - הוא הראשון שחצה את האוקיינוס ולא ערך מסע דילוגים (בניגוד לאיסלנדים)
 - מסעו היה שלב ראשון במדיניות ארוכת טווח של תגליות/מסחר/קולוניאליזם
 - מסעו תועד בכתב ופורסם בדפוס ולכן נכנס לזיכרון הקולקטיבי (בניגוד לאירופים שקדמו לו שסיפורם הועבר בעל פה בלבד).

פירוט : מקראה, עמ' 56-48.

- ב. בנספח לשאלה זו מוצגת קריקטורה שפורסמה בכתב עת אמריקני בשנת 1899. הקריקטורה מציגה את תופעת הקולוניאליזם. עיינו בה וענו על השאלות שלפניכם.
- על פי שני רכיבים מן הקריקטורה, הסבירו כיצד יוצר הקריקטורה מצדיק את תופעת הקולוניאליזם.
- על פי המאמר "זכויות", ציינו שלוש זכויות טבעיות לדעתו של לוק.
- על פי הנושא "גילוי העולם החדש", הסבירו מדוע אפשר לטעון שהמעצמות הקולוניאליות לא שמרו על הזכויות הטבעיות של העמים שכבשו. (12 נקודות)
- הסבירו הצדקת הקולוניאליזם בקריקטורה, על-פי שני רכיבים : [10%+10%+20%]

בקריקטורה רואים:

 - המילה "ציוויליזציה" בראש ההר
 - האדם הלבן סוחב על גבו את העמים הילידים אל ראש ההר
 - המכשולים בדרך (בורות, אמונות תפלות, דיכוי)
 - כלומר מטרתו הסופית של הקולוניאליזם טובה, ומעצמות אירופה מובילות/מקריבות את עצמן למען עתיד טוב יותר של הילידים.
 - ציינו שלוש זכויות טבעיות (לוק) : [10%+10%+10%]
 - חיי/חירות/נכסיו/בריאותו/איברי גופו.
 - הסבירו מדוע הייתה פגיעה בזכויות טבעיות : [30%]
 - ניצור/ניצור בכפייה של ילידים באמריקה/אפריקה : פגיעה בחירות

- סחר בעבדים אפריקאים : פגיעה בחירות/גוף/חיים
- הכחדת הילידים באמריקה : פגיעה בזכות לחיים
- שוד ילידי דרום אמריקה : פגיעה בזכות לקניין
- שיטת האנקומיינדה : כמעט־שעבוד
- דחיקת הילידים מטריטוריות בידי המתיישבים האנגלים : פגיעה בזכות הקניין.

פירוט : מקראה, עמ' 56.

ב. לפניכם קטע שעוסק במאבקה של בריטניה בסחר העבדים. קראו את הקטע וענו על השאלות שאחריו.

לאחר העברת החוק שאוסר על סחר עבדים ברחבי האימפריה הבריטית (1807), הוקמה בצי הבריטי שיטת שנודעה בשם "שיטת מערב אפריקה". מטרתה של השיטת הייתה לפטרל לאורך חופי מערב אפריקה בחיפוש אחר סוחרים עבדים, והיא נהפכה לחוד החנית במאבק נגד סחר העבדים. לקראת אמצע המאה ה־19 כבר עמדו לרשותה של השיטת כעשרים וחמש ספינות קיטור מתקדמות, ועליהן צוות של כ־2,000 חיילים. השיטת הצליחה לעצור בין 6 ל־10 אחוזים מספינות העבדים ולשחרר כ־150,000 אפריקנים. פעילות השיטת סוקרה בהרחבה בעיתוני התקופה, והדבר הוביל ליצירת דעת קהל המתנגדת לעבדות, ואף עודד מדינות נוספות לאמץ חוקים נגד העבדות. לחצים דיפלומטיים מנעו את העברתם של מאות אלפי אפריקנים למושבות באמריקה. המבצע הצבאי הימי היה יקר : ההערכה היא כי בשיאו הוא עלה לאוצר המדינה כשני אחוזים מהתוצר הגולמי של בריטניה (שווה ערך לתקציב ההגנה כולו של בריטניה כיום). גם המחיר ששילם הצי היה כבד : על כל תשעה עבדים ששוחררו, מת ימאי אחד (נהרג בקרב עם סוחרים עבדים או מת ממחלה). (מעובד על פי Jessica Brain, "The West Africa Squadron", Historic UK website, March 4, 2023)

על פי המאמר "סחר העבדים", **הציגו שני** מאפיינים שייחדו את הסחר בעבדים מאפריקה בעקבות גילוי אמריקה.

בשנים האחרונות נשמעים קולות הקוראים לבריטניה לשלם פיצויים לצאצאי העבדים.

על פי המאמר, **הציגו נימוק אחד** שעשוי לחזק את טענתם של **התומכים בהענקת הפיצויים**.

על פי הקטע, **הציגו נימוק אחד** שעשוי לחזק את טענתם של **המתנגדים להענקת הפיצויים**.

עם איזו עמדה אתם מזדהים יותר? **נמקו** את תשובתכם. (12 נקודות)

הציגו שני מאפיינים [15%+25%]:

- ממדים עצומים שלא נודעו בעבר (כ־14 מיליון הגיעו לאמריקה 1500–1800, ואולי כ־30 מיליון בסך הכול בהתחשב בתמותה בדרך)

- שינוי פני שתי היבשות אפריקה ואמריקה

- היווצרות הזיהוי בין עבדות לצבע העור השחור (שאיפשר בהמשך רעיונות גזעניים).

נימוק לתמיכה בפיצויים, על-פי המאמר : [20%]

- בריטניה הייתה המובילה בסחר העבדים במאה ה־18

- המושבות האנגליות בצפון אמריקה הסתמכו על עבדים לגידול טבק

- כלכלת/מנהיגי בריטניה העמיקו והרחיבו את סחר העבדים.

נימוק להתנגדות לפיצויים, על-פי הקטע : [20%]

- בריטניה "שילמה את חובה" בהקמת "שיטת מערב אפריקה" למיגור הסחר (בו שירתו בה כ־2,000 חיילים, בעלות של כ־2% מהתמ"ג הבריטי בשיאה, ותשלום מחיר דמים)

- בעקבות פעילות השיטת גם מדינות אחרות חוקקו חוקים נגד העבדות.

הבעת עמדה מנומקת : [20%]

כל תשובה מנומקת מתקבלת, בין אם עובדתית ובין אם מבוססת על עולם הערכים של הכותב.

פירוט : מקראה, עמ' 69-70.

שימו לב!

- כאשר התלמידים מתבקשים לנמק על-פי המקור או על-פי המאמר, חשוב ללמד אותם גם לצטט וגם להסביר מדוע הציטוט מבסס את הטענה.

- חשוב להרגיל תלמידים להכיר את המאמרים במלואם וללמוד מהם ולא ללמוד מסיכומים.

- כאשר התלמידים נדרשים לנתח מקור חזותי, עליהם תאר את מה שהם רואים ולקשר בין המקור לבין הידוע להם/לבין המאמר.

פרק שני

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 11-12 בפרק השני (16 נקודות).

11. ראשיתה של המדינה המודרנית

על פי המאמר "ראשיתה של המדינה המודרנית", בימי "המונרכיה של הרנסנס" השתנו מאפיינים רבים של השלטון, והם הובילו לשינוי בדפוסי המחשבה על תפקיד המדינה ועל תפקיד השלטון. **הציגו שני** מאפיינים של השלטון הפאודלי בימי הביניים. **הציגו שני** שינויים בשלטון שהתרחשו בימי "המונרכיה של הרנסנס". **ציינו שני** מקורות הכנסה של מלכים בימי "המונרכיה של הרנסנס", **מלבד** הטלת מיסים ישירים. **הסבירו** את המורכבות בהטלת מיסים ישירים ואת השפעתה על עיצוב המדינה המודרנית.

- **הציגו שני מאפייני השלטון הפאודלי:** [20%+10%]
 - חלוקת אדמות מן האדון לוואסלים בתמורה לשירות צבאי
 - כל אציל ניהל את אדמותיו באופן עצמאי (קבע חוקים, גבה מיסים, פתר סכסוכים)
 - המלכים היו תלויים באצילים לגיוס חיילים
 - הצבא הפאודלי היה מורכב מחיילים שכירים לא מקצועיים
 - נאמנות אנשי הצבא הייתה לאציל.
- **הציגו שני שינויים במונרכיה של הרנסנס:** [20%+10%]
 - מינוי פקידים נאמנים ישירות למלך, בעלי השכלה מקצועית
 - הקמת צבא קבוע ומיומן שנאמנותו הייתה למלך ישירות.
- **ציינו שני מקורות הכנסה נוספים:** [5%+5%]
 - נחלת המלך (דמי חכירה ומיסים)
 - מיסוי עקיף (מכסים ומיסי מכירה)
 - הלוואות מבורגני הערים (לרוב בכפייה).
- **הסבירו את המורכבות בהטלת מיסים ישירים:** [30%]

המלך נתפס כמי שחייב לחיות בכוחות עצמו ולא יכול לגבות מס ישיר מהנתינים, שכן הדבר גרר מאבק כוחות בין העם למלך; בעקבות זאת התעצבו יחסי הכוחות מחדש ונולדה המדינה המודרנית.

פירוט: מקראה, עמ' 25-29.

שימו לב!

- חשוב להפנות את תשומת ליבם של התלמידים לקשרים בין תופעות שונות, בין אם מדובר בהשפעות או ניגודים.
- חשוב ללמד את התלמידים לנסח תשובה ברמת הסבר, ולענות באופן מנומק על פי המאמרים.

12. הרנסנס

על פי מה שלמדתם, **הציגו שני** נימוקים של היסטוריונים הסבורים כי הרנסנס מסמן את ראשיתה של העת החדשה. **הציגו נימוק אחד** של ההיסטוריונים החולקים על טענה זו. **על פי המאמר "עידן האורות, ניפוצ אלילי האמונה הנוצרית"**, **הציגו** נקודת דמיון **אחת** והבדל **אחד** בין ההומניסטים בימי הרנסנס לבין הוגי האורות במאות ה-17 וה-18.

- **הציגו שני נימוקים:** [25%+15%]
 - לראשונה נקבע שהזמן הנוכחי שונה ממה שהיה לפניו
 - לראשונה נוסח בו ערך כבוד האדם
 - התרחשו שינויים בתחומי חיים רבים (אומנות, אדריכלות, פיסול, פילוסופיה ועוד).

● הציגו נימוק אחד שחולק על הטענה: [20%]

- היו שותפים לו רק מעטים (אליטה, לא המונים)
- התקיים בעיקר באיטליה ולא הייתה לו השפעה עולמית
- לא התגלו בו עולמות/המצאות חדשים אלא שחזור העבר.

● הציגו דמיון והבדל בין הרנסנס לנאורות: [20%+20%]

דמיון –

שתי התנועות שאפו לקדם את החברה האנושית, התבססו על כוח הלימוד והידע, וראו ערך בכבוד האדם.

הבדל –

- הוגי הרנסנס פנו אל הכתבים העתיקים כסמכות עליונה והביטו לעבר, ואילו הוגי הנאורות פנו אל התבונה ככוח מניע לקדמה
- הוגי הרנסנס לא ערערו על יסודות האמונה הנוצרית, ואילו הוגי הנאורות נטו לבקר את הכנסייה ולדרוש חופש דת.

פירוש: מקראה, עמ' 15-24, 89-91.

שימו לב!

- חשוב ללמד את התלמידים להשוות, תוך הדגשת הדומה והשונה, והצבת קריטריון ברור להשוואה.
- כאשר מדובר על דעות של חוקרים (תומכות או סותרות), חשוב ללמד את התלמידים לאתר טיעונים ונימוקים מתאימים.
- חשוב לתרגל עם תלמידים זיהוי טיעונים במאמר (לעתים טיעון אחד מרכזי ולעתים טיעון בכל חלק/לכל צד בויכוח, תלוי במאמר) ולהדגים כיצד לבסס טיעון על עובדות היסטוריות.

נושא 4 – היסטוריה וטכנולוגיה

כולל הערות בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 13-14 בפרק הראשון (16 נקודות).

13. שינויים מעמדיים לאורך ההיסטוריה

א. לפניכם קטע מתוך מאמר. עיינו בו וענו על השאלות שאחריו.

בעונת החפירות [הארכאולוגיות] של קיץ 2009 בתל בית ירח נחשף ממצא חדש: שבר קטן של ראש אלה – אבן עגולה שנועדה להרכבה על גבי מקל – אחד מעשרות שהיו פזורים באזור מצומצם למדי. כדי להבין כמה חידתיים השברים הללו, יש להבין את חשיבותה של האלה בימי קדם – כלי הנשק הראשון שנועד לשימוש בידו בני אדם. האלות הופיעו עם המעבר לחקלאות ולישיבת קבע, ונהפכו מזוהות עם שלטון וכוח חברתי. לא היה ברור מדוע האלות בבית ירח נשברו וכיצד הושלכו רבות מהן יחד. השברים נמצאו בכיכר פתוחה שבצמוד לה עמד בית גדול בצורת מעגל, שנועד כנראה לאחסון של יבול החיטה – סימן לשלטון מרכזי שגבה מיסים מתושבי העיר – ולפעילות ציבורית. ראשי האלה שנמצאו בבית ירח עשויים אבן גיר קשה במיוחד, אך הם נשברו לחתיכות קטנות. המסקנה של החוקרים מכך היא שראשי אלות אלה נופצו שוב ושוב, במאמץ רב. לכן ברור שלא בתוצאה של קרב, שהרי אז היינו רואים שברים גדולים או ראשי אלה שנפרדו מהמקל ונפלו ארצה. בחיפוש אחרי ההסבר הפשוט ביותר לתופעה הגיעו החוקרים למסקנה שראשי האלות סימלו כוח ועצמאות, וכנראה החזיקו בהם ראשי בתי אב, כסמל לעצמאותם ולאירצונם לקבל מרות חיצונית. מקרים דומים מוכרים מהמחקר ההיסטורי והאנתרופולוגי: נשק נתפס סמל לכוח ועצמאות. במקומות רבים הוא שימש הצהרה של איתלות ושל התנגדות לשלטון מרכזי. כך למשל בכרתים אנשים שגרו בכפרים מרוחקים נשאו נשק. הדבר סימל התנגדות לשלטון המרכזי עד המאה ה-20. המחקר ההיסטורי מלמד שכאשר השלטון המרכזי מתחזק, בדרך כלל הוא נוטל את המונופול על הפעלת הכוח ומחרים את הנשק מידיהן של קבוצות אחרות. ככל הנראה זה היה המצב של תל בית ירח: השלטון המרכזי התחזק וזכה ללגיטימציה רחבה יותר, ולכן היה מסוגל לאסוף את האלות מראשי בתי האב. שבירתן התבצעה במקום מרכזי ביישוב ושימשה טקס סמלי שהדגיש בפני תושבי העיר את עוצמתן של האליטות ואת הריסוק של מנגנוני העבר שמנעו את עלייתן.

(מעובד על פי חי אשכנזי, "72 אבנים שבורות, ורגע מכריע אחד", מוסף הארץ, 19.09.2025, עמ' 62-64)

על פי הנושא "מבוא להיסטוריה ותקשורת", **ציינו שני** סוגי שרידים של תרבות חומרית שהארכאולוגים חוקרים.

הציגו את יחסי הגומלין שבין המחקר הארכאולוגי לבין המחקר ההיסטורי או האנתרופולוגי.

על פי הקטע, **הציגו** את המסקנה שהחוקרים הגיעו אליה בנוגע לשבירת האלות בתל בית ירח.

הסבירו כיצד יחסי גומלין בין סוגי המחקר השונים סייעו לחוקרים בתל בית ירח לבסס מסקנה זו.

(12 נקודות)

● **ציינו שני סוגי שרידים:** [10%+10%]

- שרידים נייחים

- שרידים ניידים.

● **הציגו את יחסי הגומלין בין ארכאולוגיה לבין היסטוריה:** [25%]

- הארכאולוגים לומדים על האדם ותרבותו הקדומה באמצעות חיבור בין הממצא החומרי לבין תוצרי מחקר ההיסטורי

- הארכאולוגיה מסייעת להיסטוריון להבין תהליכים שלא הותירו רישום כתוב אך מתבהרים מן הנתונים הארכאולוגיים.

● **הציגו את המסקנה:** [25%]

שבירת האלות סימלה את עליית האליטה החדשה וריסוק כוחן של האליטות הישנות (משפחות/ראשי שבטים).

● **הסבר הביסוס:** [30%]

הארכאולוגים מצאו שראשי האלות נופצו שוב ושוב במאמץ רב ובמיקום מרכזי שסימל שלטון, ולא במהלך קרב;

המחקר ההיסטורי/האנתרופולוגי הצביע על כך שנשק שימש כסמל לעצמאות (למשל בכרתים, כפריים נשאו נשק כסמל להתנגדות לשלטון המרכזי).

פירוט: מקראה, עמ' 9-14.

ב. על פי המאמר "החרב, המגן והסוס", הציגו שני שלבים בביסוס אליטה חברתית חדשה בממלכה הבריטית.

מספר האבירים הלוחמים פחת בהדרגה במהלך ימי הביניים.

על פי המאמר, הציגו שתי דרכים שבהן ניסו המלכים לשמר את מעמד האבירים ואף להגדיל אותו.
הסבירו כיצד השפיעו השינויים הטכנולוגיים והארגוניים בשדה הקרב על מעמדם של האבירים. (12 נקודות)
 ● הציגו שני שלבים בביסוס האליטה: [15%+20%]

- חלוקת אדמות הכתר לתומכיו האצילים (שהביא מחבל נורמנדי)
- התחייבות התומכים לסייע במלחמה (חובת גיוס בעלי קרקעות)
- הורשת האדמות לבנים הבכורים
- ביסוס צבא המלך על פרשים/אבירים מבני האצולה.

● הציגו שתי דרכים לשימור מעמד האבירים: [15%+20%]

- הטלת קנסות על משתמטים כדי לעודד גיוס אבירים
- הענקת מעמד לשכבה השלטת למתגייסים
- הוספת תואר אצולה (אסקוויר) לאבירים (כדי לדרבן פרשים ממעמד נמוך יותר להתגייס).

● הסבירו השפעת השינויים על מעמד האבירים: [30%]

- גיוס לוחמים נוספים בחוזים (חיילים רגילים, קשתים) לצד האבירים, על ידי מפקדים ששימשו כקבלני גיוס, פגע במעמדם הייחודי
- אבק השרפה והארטילריה הפכו את תורת הלחימה של האבירים למיותרת, ומעמדם שקע.

פירוט: מקראה, עמ' 115-120.

ג. על פי המאמר "מלחמת העולם הראשונה – מהלכי המלחמה וכלי המלחמה", הציגו השפעה אחת של מלחמת העולם הראשונה על מעמד הנשים באירופה.

הסבירו כיצד השפעה זו קשורה באחד המאפיינים של מלחמה טוטלית.

על פי המאמר "אופייה של המלחמה המודרנית" או המאמר "מלחמת העולם הראשונה: מהלכי המלחמה וכלי המלחמה", הציגו שני מאפיינים נוספים של מלחמת העולם הראשונה, שבגללם היא נחשבה ל"מלחמה טוטלית". (10 נקודות)

● הציגו השפעה על מעמד הנשים והסבירו קשר ל"מלחמה טוטלית": [25%+30%]

- נשים הצטרפו לצבא (חיל עזר, אחיות, נהגות אמבולנס) או פנו לעבודה בתעשייה הכבדה/חקלאות/תחבורה/טיפול בפצועים, כי לראשונה גויס כוח אדם עצום ונדרשו נשים למלא תפקידים.
- המלחמה טשטשה את ההבדל בין מקצועות נשיים לגבריים וקידמה את שכן ומעמדן, כי לראשונה גויס כוח אדם עצום ונדרשו נשים למלא תפקידים.

● הציגו שני מאפיינים נוספים ל"מלחמה טוטלית": [25%+20%]

- המלחמה נתפסה במונחים קיומיים מוחלטים
- היריב סומן כאויב הציביליזציה
- רעב פגע באוכלוסיות שלמות
- התגייסות משותפת של חזית ועורף
- גיוס כלכלת המדינה כולה למאמץ
- אפשרות הגעה לכל מקום (מלחמת צוללות)
- שילוב כוחות אדמיניסטרטיביים, טכניים ואידאולוגיים
- שפע אמצעי לחימה חדשים (מטוס, טנק, ספינות)
- כרסום האבחנה בין לוחמים ללא-לוחמים.

פירוט: מקראה, עמ' 146, 150-151.

שימו לב!

- שאלה זו מדגימה מקרה שבו השאלה כולה בנויה סביב נושא מארגן, וכל סעיף מתייחס לתקופה אחרת. חשוב ללמד את התלמידים לזהות את הנושא של השאלה ולהבין את "הסיפור" שמאחריה.
- חשוב לתרגל עם תלמידים זיהוי טיעונים במאמר (לעתים טיעון אחד מרכזי ולעתים טיעון בכל חלק/כלל צד בויכוח, תלוי במאמר) ולהדגים כיצד לבסס טיעון על עובדות היסטוריות.

14. תקשורת מודרנית: קולנוע, רדיו וטלוויזיה

- א. על פי הפרק "הולדתם של הרדיו והקולנוע", ציינו שלוש מטרות של הקולנוע בראשית דרכו. תעשיית הקולנוע נאלצה להתמודד על אהדת הקהל אל מול עליית הטלוויזיה.
- הציגו שני יתרונות של הקולנוע על פני הטלוויזיה, אחד מתחום ההפקה ואחד מתחום התוכן. מחבר המאמר טוען שהן בקולנוע האמריקני הן בקולנוע המצרי וההודי "שולטת האוריינטציה הפופולרית של 'דמוקרטיה תרבותית'".
- הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין הקולנוע האמריקני לבין הקולנוע המצרי וההודי. (12 נקודות)

- ציינו שלוש מטרות הקולנוע: [10%+10%+10%]
תרבות ואומנות, בידור, תעמולה.
- הציגו יתרון בתחום הפקה ויתרון בתחום תוכן: [20%+15%]
הפקה: המסך הגדול נתן תחושה חזקה יותר/הקולנוע כבר היה בצבע לעומת טלוויזיה בשחור-לבן/הקולנוע אפשר הפקות ראוות גדולות.
תוכן: חופש/חירות יצירה בקולנוע לעומת כבילת הטלוויזיה לכללים מוסריים.
- הציגו נקודת דמיון והבדל: [15%+20%]
דמיון: בשני המרכזים הקולנוע מיועד לאוכלוסיות הרחבות.
הבדל:
- בקולנוע האמריקני המטרה עסקית, ואילו בעולם השלישי המטרה בעיקר סוציאליזציה.
- הקולנוע האמריקאי הפיץ את הסרטים מעבר לארצו, הקולנוע המצרי וההודי לא הצליחו לפרוץ למערב.

פירוט: מקראה, עמ' 70-76.

- ב. לפניכם קטע מן המאמר של ד' שנער העוסק בסיקור מלחמות מפי התקשורת. קראו את הקטע וענו על השאלות שאחריו.

לפני פרוץ המלחמה בין ארצות הברית לספרד על השליטה בקובה ב-1898, נשלח פרדריק רמינגטון מטעם העיתון New York Journal אל האי. הוא שהה ימים אחדים בקואוונה, וכשלא הבחין בסימני מלחמה שלח מברק למעסיקו: "לא תהיה מלחמה, מבקש לחזור לניו יורק". המעסיק, איל העיתונות ויליאם רנדולף הרסט, השיב במברק: "בקשתך נדחת, הישאר במקומך. אתה תספק את הסיקור, אני אדאג למלחמה". העיתונים של הרסט האשימו את הספרדים בעינויים, באונס ובהטבעה מסתורית של אוניית המלחמה האמריקנית "מיין" בנמל קואוונה. כיום מקובל לחשוב שטביעת אוניית "מיין" נגרמה משרפה שפרצה באחד מדוודיה. למרות זאת, גרסת עיתוני הרסט, מלבד הפצת סיפורי זוועה, עזרה להשפיע על דעת הקהל וללחוץ על הנשיא מקינלי להצטרף למלחמה שממנה ביקש להימנע.

הספרות המחקרית שלאחר מכן מצביעה על מגמה דומה של פעילות התקשורת במלחמות ובסכסוכים רבים בעולם. בעת הטבח ברואנדה ב-1994 נהפכה תחנת השידור RTLM לסמל ההסתה לשנאה ול אלימות בארץ זו. את התחנה הפעילה ממשלת הרוב של שבט הוטו והאזינו לה אנשים רבים. שדריה קראו בגלוי להשמדת שבט המיעוט טוטסי ויצרו אקלים של שנאה שעודד הרג בממדים של השמדת עם. שידורי תחנת הרדיו ותוכניות הטלוויזיה שימשו כדי לעורר אלימות אזרחית מאורגנת. עשרה אחוזים מהאזרחים לפחות השתתפו במעשי אלימות, ואפשר לייחס לשידורי ההסתה כ-50,000 מקרי מוות.

(מעובד על פי ד' שנער, "תקשורת ומלחמה – סיפור אהבה: סתירות, דילמות והצעות שיפור", קשר, 47, חורף 2015, עמ' 4)

- על פי הקטע, הציגו את התופעה שכותב המאמר מתייחס אליה.
- הציגו נקודת דמיון אחת והבדל אחד בין הפעילות התקשורתית של הרסט בקובה ובין הפעילות של תחנת השידור RTLM ברואנדה.
- על פי הפרק "הולדתם של הרדיו והקולנוע", הציגו שני דוגמאות לתעמולה בשעת מלחמה. (12 נקודות)

- הציגו את התופעה: [20%]
כלי התקשורת משפיעים על התנהלות המלחמה.
- הציגו נקודת דמיון והבדל: [20%+20%]
דמיון: בשני המקרים שאפו להשפיע על התנהלות המלחמה באמצעות התקשורת.

הבדל:

- במקרה של הרסט התקשורת השפיעה על השלטון (הצטרפות למלחמה), ואילו ברואנדה השלטון שלט בתקשורת וגרם לה לשדר הסתה;
- במקרה של הרסט המטרה הייתה כלכלית (מכירת עיתונים), ואילו ברואנדה המטרה הייתה רצח עם.
- הציגו שתי דוגמאות לתעמולה: [15%+25%]
- בגרמניה הנאצית גויס הקולנוע לתעמולה (לני ריפנשטל)
- סרטי מלחמה אמריקניים במלחמת העולם השנייה (מבדלנות לפטריוטיות)
- קולנוע מגויס במזרח אירופה לטובת הסוציאליזם/הקומוניזם.

פירוט: מקראה, עמ' 74-76.

ג. על פי המאמר "תקופות של מלחמה", הסבירו מדוע מלחמה אסימטרית מקשה דווקא על צבאות של מדינות.

הסבירו כיצד אמצעי התקשורת הופכים להיות כלי שרת במלחמה אסימטרית. (10 נקודות)

- הסבירו את הקושי לצבאות מדינות: [50%]
- הצבאות נאבקים נגד ארגוני גרילה/טרור הפועלים מתוך מתחמים אזרחיים המשמשים להם הגנה.
- הסבירו כיצד התקשורת הופכת לכלי שרת: [50%]
- ארגוני הגרילה/הטרור משתמשים באינפורמציה ובתקשורת לטובתם - כדי לייצר מודעות עולמית, לקדם רעיונות אידאולוגיים, ולגייס מצטרפים חדשים.

פירוט: מקראה, עמ' 100-101.

שימו לב!

- יש לשים לב לכך שנדרשים הסברים מתוך המאמר ולא הסברים כלליים
- בחלק מהסעיפים צריך לחבר בין הנלמד מהקטע למה שתלמידים למדו מן המאמר, ובחלק לא. חשוב לתרגל עם התלמידים מיפוי של שאלות בגרות.
- חשוב לשים לב על שרשור פנימי בתוך סעיפי השאלות, וללמד את התלמידים לפצח נכון את מבנה השאלה.

פרק שני

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 15-16 בפרק השני (16 נקודות).

15. אוריינות וחינוך

על פי המאמר "אוריינות וחינוך", הציגו דרך אחת שההיסטוריון יכול לנקוט כדי לאמוד את מספר יודעי קרוא וכתוב בחברה מסוימת בתקופות קדומות. הציגו שני חסרונות של הדרך שהצגתם.

הציגו שני גורמים לגידול במספר יודעי קרוא וכתוב במאות ה־15 וה־16 בקרב האוכלוסייה העירונית.

על פי המאמר, במדינות הפרוטסטנטיות היה הגידול באוריינות מהיר יותר מבארצות הקתוליות.

הסבירו טענה זו.

- הציגו דרך לאמוד אוריינות, ושני חסרונות: [15%+15%+15%]
- אפשר לאמוד לפי בדיקת מסמכים שדרשו חתימה (כמה חתמו בשמם וכמה לא)
- חסרונות: ייתכן שאדם ידע לחתום רק את שמו מבלי לדעת קרוא וכתוב / ייתכן שאדם ידע לקרוא ולא לכתוב;
- לחלופין, אפשר לאמוד לפי מידת תפוצת הספרים
- חסרונות: יודעי קרוא וכתוב לא בהכרח קנו ספרים / ייתכן שגם מי שלא ידע קרוא וכתוב החזיק ספרים בביתו.
- הציגו שני גורמים לגידול באוריינות: [15%+15%]
- הגידול בפעילות הכלכלית (ידיעת חשבון)

- ניסיון להשתלב באתוס ההשכלה.

● הסבירו את הפער בין פרוטסטנטים לקתולים : [25%]

הדת הפרוטסטנטית היא "דת הספר" ששאפה שכל המאמינים יוכלו לקרוא בעצמם את כתבי הקודש, ולכן הקימו בתי ספר ותרגמו את הספרות הדתית לשפות המקומיות; לעומת זאת הכנסייה הקתולית לא שאפה שחבריה ידעו לקרוא את כתבי הקודש, שנותרו בלטינית בלבד.

פירוט: מקראה, עמ' 8-10.

שימו לב!

- חשוב לתרגל עם תלמידים מענה על שאלות מורכבות מכמה מטלות.
- חשוב לשים לב שכאשר השאלה מבקשת השוואה - יש להחליט על קריטריונים ולהציג את הדומה והשונה.
- בשאלות שמפנות לשני מאמרים שונים – חשוב לשים לב ולבנות את התשובה בהתאם.

16. דפוס וצנזורה

על פי המאמר "דפוס וצנזורה", הציגו את חשיבותה של הצנזורה בשלב המעבר מכתבי היד לדפוס. הציגו שתי דוגמאות לגופים שהמחברים חויבו לקבל את אישורם בתהליך הוצאת החיבור לאור בדפוס. על פי המאמר "הצנזורה הפנימית של היהודים", הציגו את המנגנון הפנימי מטעם החברה היהודית שהונהג במהלך המאה ה-16 כדי לפקח על הוצאת כתבי היד. הסבירו מדוע התעורר בתקופה זו בקרב היהודים הצורך לקבוע מנגנון פיקוח על הספרות המודפסת.

● הציגו את חשיבות הצנזורה במעבר לדפוס : [25%]

- היה הכרח לקבוע מה נכנס לקודקסים
- לקבוע את כללי השפה
- לקצר ולפשט כתבי יד
- להשיג האחדה שתמנע ריבוי גרסאות
- לשמור על זכויות יוצרים.

● הציגו שתי דוגמאות לגופי אישור : [15%+20%]

- פיקוח מטעם הכנסייה/האינקוויזיציה שביקש למנוע כפירה/מינות
- פיקוח מטעם המדינה/השליט שביקש להוכיח את סמכותו.

● הציגו את המנגנון היהודי : [15%]

"הסמכה" מטעם שלושה רבנים שהוסמכו לכך וראש אחת הקהילות.

● הסבירו הרקע לצורך בפיקוח : [25%]

- שרפת התלמוד והחרמתו הביאו את היהודים להבין שעליהם לפקח על הספרים המייצגים את התרבות היהודית
- הפצת דברי דפוס ושינויים בהרגלי הקריאה חייבו פיקוח על התכנים שמגיעים לקורא היהודי
- הדפסת ספרות קבלה הדאיגה את הממסד הרבני
- רצון למנוע כניסת מינות/דעות שעלולות לערער את הסמכות הרבנית.

פירוט: מקראה, עמ' 61-65.

שימו לב!

- בשאלות מרובות מטלות – יש לפצח עם התלמידים, לתרגל איתם כדי שיסמנו לעצמם את כל מילות השאלה וימספרו את המטלות – כדי לוודא שענו על כל חלקי השאלה.
- יש לשים לב שנדרשות תשובות מהמאמרים, ולא תשובות כלליות.

נושא 5 – הודו, סין, יפן

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 17-18 בפרק הראשון (16 נקודות).

17. הודו וסין: תרבות ואורח חיים

א. לפניכם קטע הנוגע להודו, מתוך העיתונות. עיינו בו וענו על השאלה שאחריו.

"בנירדלהי התכוננו השבוע לארח את פסגת G-20, ובחירת מילים מפתיעה של הממשלה בהזמנות לארוחת הערב החגיגית של הפסגה עוררה שערורייה ומחלוקת בשאלה איך בדיוק נקראת המדינה. ממשלתו של ראש הממשלה נרנדרה מודי הזמינה את מנהיגי העולם לא בשם 'נשיא אינדיה' [הודו], אלא בשם 'נשיא בהאראט'. [...]

'בהאראט' היא מילה ב[שפות] סנסקריט והינדית שזה מכבר היא שם נרדף להודו: בסעיף הראשון שלה החוקה ההודית מכריזה: "הודו, היא בהאראט, היא איחוד מדינות".

'בהאראט' הוא המינוח המועדף על מפלגת העם ההודית, המחזיקה בעמדות הינדיות לאומניות. יש לאומנים שטוענים כי זו חלופה מקובלת לשם 'אינדיה' הנושא מטען קולוניאלי מסוים. מבקרי מודי ציינו כי מפלגתו משתמשת בשם 'בהאראט' כדי לעורר תחושה של עבר הינדי בלעדי במדינה שחיים בה המוני מוסלמים – יותר מבכל מדינה מזרח תיכונית".

(מקור ראשון, "בעזרת השם: האם הודו תיקרא 'בהאראט'?", 09/09/2023. פורסם לראשונה ב־ Washington Post)

על פי פרק המבוא על הודו, **הסבירו** מדוע השימוש בשמות "הודו" או "בהאראט" היה בעל משמעות מבחינה היסטורית עבור תושבי הודו.

על פי הקטע, **הציגו** גורם אחד למחלוקת שעורר השם שנבחר להיכתב בהזמנה לארוחת הערב החגיגית. על פי מה שלמדתם, **הציגו שתי** דוגמאות מן ההיסטוריה של הודו שבהן באה לידי ביטוי מתיחות בנוגע לזהותה של המדינה. (12 נקודות)

● **הסבירו משמעות השמות: [30%]**

- "הודו" הוא שם שנתנו זרים למדינה, ומבטא שליטת עמים זרים (מקורו באימפריה הפרסית, ובהמשך שימוש הבריטים)
- "בהאראט" הוא השם הקדום בשירה האפית ובשפות ההודיות, ומבטא חיבור לשורשים ההינדיים.

● **הציגו גורם למחלוקת: [25%]**

השם "בהאראט" נושא מטען הינדי ואינו כולל את מיליוני המוסלמים החיים במדינה; לעומתו "אינדיה" הוא השם המקובל בעולם ומסמל ייחוד חילוני, והיה זה אירוע בין-לאומי.

● **הציגו שתי דוגמאות למתיחות זהותית: [20%+25%]**

- מרד 1857 נגד הבריטים, שבו נלחמו הינדים ומוסלמים יחד
- פעילות גנדי ההינדי מול פעילות מוחמד עלי ג'ינה המוסלמי
- חלוקת תת-היבשת ב-1947 להודו הינדית ופקיסטן המוסלמית
- רצח גנדי ב-1948 בידי קנאי הינדי שהאשימו בכניעה למוסלמים.

פירוט: מקראה, עמ' 27-30, 41-50, 53-55.

ב. שתי הדתות המרכזיות שצמחו בהודו הן ההינדואיזם והבודהיזם.

על פי פרק המבוא על הודו, **הציגו** נקודת דמיון אחת בין שתי דתות אלה.

(11 בחרו באחת מן הדתות וציינו את שמה. **הסבירו שניים** מעקרונות היסוד המייחדים דת זו. (11 נקודות)

● **הציגו נקודת דמיון: [25%]**

- שתי הדתות מאמינות בגלגול נשמות
- בשתיהן יש כתבי קודש עתיקים.

● **ציינו את בחירתכם והסבירו עקרונות יסוד (לפי הדת שנבחרה): [10%+30%+35%]**

הינדואיזם:

- גלגול נשמות עד מיזוג עם הברהמן
- ריבוי אלים כהתגלמויות הברהמן
- קדושת הפרה

- כתבי הקודש הם הוודות.

בודהיזם:

- מעשי האדם משפיעים על עתידו בגלגולים הבאים
- הדרך לנירוונה היא מדיטציה
- החיים מלאי סבל
- אינו מבוסס על אמונה בלבד ולכן ניתן לשילוב עם דת אחרת
- כתבי הקודש הם דרשות הבודהה.

פירוט: מקראה, עמ' 8-10.

ג. הבודהיזם צמח בהודו, ומן המאה הראשונה לספירה התפתח גם בסין, שבה הוא עורר התנגדות וביקורת. על פי פרק המבוא, הציגו שתי דרכים שבהן הגיע הבודהיזם לסין. הסבירו מדוע התעוררה בסין ביקורת כלפי הבודהיזם. (11 נקודות)

- הציגו שתי דרכי הגעה לסין: [25%+35%]
 - מיסיונרים בודהיסטים הגיעו לסין במאה הראשונה לספירה
 - במאה השנייה החלו לתרגם את הכתבים הבודהיסטים לסינית
 - חוסר יציבות פוליטית וריק רעיוני (מהמאה ה-3 עד ה-6) עודדו את התפשטותו.
- הסבירו את הביקורת בסין: [40%]
 - חובת הנזירים להשתחוות לקיסר עוררה ויכוח על מעמדם העצמאי מול הקיסרות / על מעמד הנזירים והמנזרים במערך הסיני
 - הנזירות נתפסה כפוגעת בערך כיבוד האבות ובשלשלת הפולחן המשפחתית.

פירוט: מקראה, עמ' 18-19.

שימו לב!

- חשוב ללמד את התלמידים לקרוא את השאלות כמכלול שיש לו סיפור והגיון פנימי – דבר זה יסייע להם גם לבחור נכון שאלה שהם יכולים לענות עליה הכי טוב, וגם יעזור להם לענות באופן מלא יותר.
- בכל סעיף יש שירשור פנימי בין מטלות – חשוב לתרגל עם תלמידים פיצוח שאלות, שיסייע להם לראות זאת ולענות בהתאם, לקשר בין המטלות וכך להסביר טוב יותר.

18. מזרח אסיה והעולם במאה העשרים

א. על פי הפרק "המלחמה בסין והברית עם היטלר", היחסים בין ממשלת יפן לבין גרמניה הנאצית בשנות השלושים היו מורכבים. למרות מורכבות זו, בשנת 1936 חתמו שתי הממשלות על מסמך הסכמות ביניהן.
ציינו את שמו של מסמך זה, והציגו שתי הסכמות שנכללו בו או שנקבעו בעקבות החתימה עליו.
הציגו את השינוי שחל ביחסים בין יפן לבין גרמניה בספטמבר 1940.
הסבירו כיצד שינוי זה הושפע מיחסיה של יפן עם ארצות הברית. (12 נקודות)

- ציינו את שם המסמך: [10%]
האמנה נגד הקומינטרן.
- הציגו שתי הסכמות: [25%+15%]
 - שיתוף פעולה נגד החתרנות הקומוניסטית
 - התחייבות לא לסייע לברית המועצות אם תתקוף אחת מהן (נספח סודי)
 - התחייבות לא לחתום הסכם עם ברית המועצות ללא היוועצות
 - צמצום הסיוע הגרמני לסין
 - הכרה במנצ'וקואו (ממשלת בובות יפנית)
 - פטור לאזרחים יפניים בגרמניה מחוקי הגזע.

● הציגו את השינוי בספטמבר 1940 : [20%]

- מיחסים רופפים להפיכה לבנות ברית
- יפן וגרמניה חתמו על ברית צבאית
- הצטרפות יפן למדינות הציר.

● הסבירו את הקשר ליחסי ארה"ב-יפן : [30%]

- ארה"ב הפעילה חרם כלכלי על יפן כדי להרתיעה מהשתלטות על דרום מזרח אסיה, מה שדחף אותה לחזק קשרים עם גרמניה
- ארה"ב קידמה כוחות לאוקיינוס השקט כדי להרתיע את יפן, מה שהניע אותה לחפש בעלות ברית.

פירוט : יפן המודרנית, פרק 17, עמ' 215-216.

ב. קראו את הקטע שלפניכם מתוך סיפורו של חסיד אומות העולם סמפו סוגיהרה, וענו על השאלה שאחריו.

בקיץ 1940, כאשר סופחה ליטא לברית המועצות, עמדה הקונסוליה היפנית להיסגר. בליטא היו באותה עת פליטים יהודים רבים שנתקעו שם בדרכם לברוח מאירופה, שכן שערי מדינות המערב היו נעולים. לאחר זמן מה נודע שלאי קוראסאו שבים הקריבי לא נדרשו אשרות כניסה. ברית המועצות נתנה את הסכמתה למעבר הפליטים דרך שטחה בדרכם לאי, בתנאי שיהיו בידם אשרות מעבר גם מטעם ממשלת יפן. ד"ר זרח ורהפטיג, ממנהיגי המזרחי, פנה לקונסול יפן בליטא, צ'יאונה (סמפו) סוגיהרה, וביקש ממנו להנפיק את האשרות. לסוגיהרה לא הייתה הסמכות להנפיק אשרות ללא האישור של משרד החוץ בטוקיו. שלוש פעמים הוא שלח מברקים לממשלתו, אך בטוקיו סירבו לאשר את בקשתו. סוגיהרה היה צריך לקבל החלטה קשה. הוא חונק וגדל על נורמות משמעת קפדניות שהיו נהוגות ביפן. כמו כן, כאיש ציבור בשירות המדינה הוא היה חייב לציית לפקודות האימפריה היפנית ולשלטון הקיסר. מצד אחד, על פי הקודים הסמוראיים שהוטמעו בו בחינוכו, היה עליו לעזור לנזקקים בכל הזדמנות. וכך, אף שממשלתו דחתה את הבקשה, החליט סוגיהרה לפעול על דעת עצמו ולהעניק את האשרות לפליטים יהודים שצבאו על דלתות הקונסוליה. בשבועות שנותרו עד יציאתו מליטא, שנקבעה ל-31 באוגוסט 1940, הוא הקדיש את מרב זמנו למתן אשרות ליהודים. 1,600 אשרות לפחות הונפקו בפרק זמן קצר זה, ובעזרתן הצליחו יהודים רבים לצאת מליטא ולעבור דרך ברית המועצות. בשנת 1947 נדרש סוגיהרה לפרוש מתפקידו עקב סירובו להישמע להוראות הממשלה בעת שירותו בליטא. בשנת 1984 העניק לו יד ושם תואר "חסיד אומות עולם". (מעובד על פי "גלזר", צ'יאונה (סמפו) סוגיהרה, סיפורו של אחד מגדולי חסידי אומות העולם, בתוך אתר האינטרנט של איגוד יוצאי וילנה והסביבה בישראל)

על פי הקטע, הסבירו מדוע יהודים שנמלטו לליטא מן הכיבוש הנאצי פנו דווקא לקונסול יפן סוגיהרה. הציגו את שני הצדדים בדילמה של סוגיהרה אם לסייע ליהודים.

על פי הפרק "המלחמה בסין והברית עם היטלר", אופן ההתייחסות של יפן ליהודים עשוי לספק הסבר נוסף להחלטתו של סוגיהרה לסייע לפליטים היהודים. הסבירו קביעה זו. (11 נקודות)

● הסבירו את הפנייה לסוגיהרה : [30%]

כדי לצאת מליטא היה הכרח לעבור דרך ברית המועצות, וזו לא הסכימה לתת מעבר לפליטים ללא ויזה למדינה אחרת (היעד היה קוראסאו הקריבי); בריה"ם דרשה גם ויזה יפנית.

● הציגו שני צדדי הדילמה : [15%+25%]

מצד אחד :

חינוכו על נורמות משמעת קפדניות ביפן / מחויבותו כאיש ציבור לציית לפקודות האימפריה והקיסר ;
מצד שני :

הקודים הסמוראיים שהוטמעו בחינוכו חיבו לעזור לנזקקים בכל הזדמנות.

● הסבירו את הקביעה : [30%]

ביפן הייתה אהדה לרעיונות אנטישמיים ואמונה שהיהודים חזקים ומשפיעים בעולם, ולכן ראתה חשיבות בניצול הקשר עם ארגונים יהודיים לטובתה (למשל כינוסים משותפים).

פירוט : יפן המודרנית, פרק 17, עמ' 220.

ג. על פי הפרק "מלחמת העולם השנייה במזרח", הציגו שתי פעולות שעשתה ממשלת יפן כדי לחזק את שליטתה במזרח אסיה בראשית שנות הארבעים.

בחרו בשניים מן התחומים האלה : סמכויות שלטון, חופש התארגנות, כלכלה, מעמד האישה, חינוך, תרבות. הסבירו כיצד המלחמה במזרח אסיה השפיעה על החברה היפנית בכל אחד מן התחומים שבחרתם. (11 נקודות)

● הציגו שתי פעולות יפניות : [25%+15%]

- תקיפת פרל הארבור והכרזת מלחמה על ארה"ב
- תקיפת הכוחות האמריקנים בפיליפינים
- הטבעת ספינות בריטיות והשתלטות על הונג קונג וסינגפור
- כיבוש איי הודו ההולנדית ובארות הנפט בסומטרה
- כיבוש בורמה וגינאה החדשה
- הכרזת "אזור השפע ההדדי" והחלפת השליטה האירופית בשליטה יפנית
- מתן עצמאות למראית עין למדינות חסות.

● הסבירו את השפעת המלחמה על שני תחומים נבחרים : [30%+30%]

- סמכויות שלטון : הצבא קיבל סמכויות חסרות תקדים (הגנרל טוגיו כרם שר צבא/פנים/רמטכ"ל/חימוש) ;
- חופש התארגנות : דיכוי אופוזיציה/ הטלת צנזורה / מאסר מתנגדים ;
- כלכלה : פיקוח ממשלתי מלא (מועצות פיקוח, הקצאת משאבים, קביעת מחירים ומכסות ייצור) ;
- מעמד האישה : גיוס נשים למפעלים ולשירותים חיוניים / נשים נשואות יצאו לעבודה / הקמת ארגון גג של ארגוני נשים ;
- חינוך : הארכת חינוך החובה / הפיכת בית הספר ל"בית ספר לאומי" שהדגיש סגידה לקיסר / שינוי תכנים לימודיים / ביטול לימודי אנגלית.

פירוט : יפן המודרנית, פרק 18, עמ' 222-225.

שימו לב!

- חשוב ללמד את התלמידים לקרוא את השאלות כמכלול שיש לו סיפור והגיון פנימי –דבר זה יסייע להם גם לבחור נכון שאלה שהם יכולים לענות עליה הכי טוב, וגם יעזור להם לענות באופן מלא יותר.
- בכל סעיף שיש בו שירשור פנימי בין מטלות – חשוב לתרגל עם תלמידים פיצוח שאלות, שיסייע להם לראות זאת ולענות בהתאם, לקשר בין המטלות וכך להסביר טוב יותר.

פרק שני

על התלמידים לענות על שאלה אחת מן השאלות 19-20 בפרק השני (16 נקודות).

19. היהודים בסין

- ברשות החוקרים יש מקורות ראשוניים מגוונים על חיי היהודים בסין בקהילות השונות.
- על פי הפרק "קהילות היהודים בסין", הציגו שני מקורות ראשוניים, כל אחד מקהילה יהודית אחרת בסין. הסבירו מה אפשר ללמוד מאחד מהם על חיי היהודים בסין.
- הסבירו מהי סיניפיקציה.
- הציגו דרך אחת שבה התרחשה סיניפיקציה בכפייה, ודרך אחת שבה היא התרחשה ללא כפייה.

● הציגו שני מקורות ראשוניים והסבירו את הלמידה מהם : [20%+15%, 20%]

- כתבים מקהילת קאיפנג : מתארים סוחרים יהודים מטורקיסטן המזרחית (בעברית ובפרסית) שמלמדים על הגעת יהודים מהודו/פרס לסין כסוחרים ;
- מקורות סיניים מימי הביניים : מלמדים על איסורי מילה/שחיטה/נישואי קרובים ליהודים ולמוסלמים ;
- כתובת אבן משנת 1489 : מאזכרת יהדות וקונפוציאניזם ומלמדת על ערכים משותפים לצד שוני בטקסים ;
- מצבות קבורה מקהילת חרבין : מלמדות על המוצא הרוסי של הקהילה ;
- כתבה על מצבה הקשה של הקהילה בשנות ה-30 ;
- כתבה על קהילת שנגחאי : כתבה על נישואי תערובת בקהילה הבגדדית.

● הסבירו מהי סיניפיקציה : [15%]

תהליך היטמעות היהודים בתרבות הקהילות הסיניות שסבבו אותם.

● הציגו דרך של סיניפיקציה בכפייה ודרך ללא כפייה : [20%+10%]

בכפייה :

- כפיית נישואי תערובת עם סינים

- איסורי שחיטה ומילה.

ללא כפייה:

- אימוץ שמות משפחה סיניים ותפיסת שושלות סינית

- ניגשו לבחינות הקיסריות

- אימוץ מנהג הקבורה הסיני בחלקות משפחתיות.

פירוט: מקראה, עמ' 71-78.

שימו לב!

- יש לשים לב לכך שהתלמידים צריכים בתשובתם להתייחס גם כוח מאחד וגם לכוח המפריד של השפה, לגבי כל אחת מהארצות שהם בחרו. כלומר, להראות את שני הצדדים של מה שפרקי המבוא מספרים על התחום הלשוני.
- חשוב לתרגל עם התלמידים בחירה של ארץ/ות שעליהם הם יודעים לפרט טוב יותר, כדי שהתשובה תהיה כמה שיותר מלאה.
- חשוב להדגים לתלמידים כיצד לבנות את התשובה על-פי התוכן של המאמר, זו דוגמה טובה לכך מכיוון שזה נושא יחסית קל וניתן ללמד את הארצות במקביל וגם להשוות ביניהן.

20. מנהיגים ואידאולוגיות

במחצית השנייה של המאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20 עלו בכל אחת מן הארצות שלמדתם עליהן מנהיגים שנהפכו לסמל לאומי.

בחרו באחד מן המנהיגים האלה: הקיסר מייג'י, סון יאט סן, מאו צה דונג, מהאטמה גנדי. **צינו** את שמו. **הציגו** שני מעשים או שתי החלטות של המנהיג שבחרתם אן של נאמניו, שבזכותם הוא נהפך לסמל לאומי. **הסבירו** את הביקורת שהושמעה על מעשים של המנהיג או של נאמניו. **בססו** את תשובתכם על שתי עובדות היסטוריות.

- בחירת מנהיג [10%]

שמו יצוין בהתאם לבחירה (הקיסר מייג'י, סון יאט סן, מאו צה דונג, מהאטמה גנדי).

- הציגו שני מעשים/החלטות [15%+25%]

- הקיסר מייג'י: שבועת חמשת הסעיפים, רפורמות בצבא ובמנהל, שינוי מעמד הסמוראים, העברת הבירה לאדו/טוקיו.

- סון יאט סן: שלושת העקרונות (נאמנות לאומית, דמוקרטיה, רווחת העם), הקמת התנועה הדמוקרטית הלאומית.

- מאו צה דונג: ביסוס המפלגה על האיכרים, מסע ארוך, ניהוג קו תקיף נגד יפן.

- גנדי: פיתוח שיטת ההתנגדות הבלתי אלימה, סיוע להודים בדרום אפריקה, הובלת מחאת חוק המלח.

- הסבירו את הביקורת ובססו על שתי עובדות תומכות [20%+30%]

- על מייג'י: פגיעה במעמד הסמוראים ובמורשת יפן, מה שהוביל למרד סמוראים; פתיחה להשפעת המערב על הכס הקיסרי.

- על סון יאט סן: ויתורו לטובת יואן שה'קאי; חתימת הסכם עם ברית המועצות.

- על מאו: חשש אנשי צ'אנג קאי-שק מהתקרבותו לברית המועצות ומעמדתו התקיפה מול יפן.

- על גנדי: ביקורת אמבדקר על נאמנותו לזכויות הקסטות הנמוכות; התנגדות גינה והמוסלמים לגישתו.

פירוט: מקראה, עמ' 41 (286-305 בצילום מהספר), עמ' 58; יפן המודרנית, פרקים 3-4.

שימו לב!

- כאשר השאלה מבקשת מהתלמידים לבחור דבר אחד מרשימה, חשוב שהתלמידים יהיו עקביים, ויענו על מה שבחרו. תשובה שמתייחסת לדבר/תופעה/אישיות שלא ניתנה בחירה, או שתלמיד לא בחר בה (ואין הלימה בין מה שהוא ציין לבין המשך התשובה) – לא תתקבל, גם אם היא נכונה עובדתית.
- כנ"ל כאשר התלמיד נשאל על פי מאמר מסויים ועונה משהו שלא מופיע במאמר/ עונה על-פי מאמר אחר.